

21.

Jaroslav Bureš,
Marek Čejka, Jan Daniel
Muslimské bratrstvo
v současnosti

Academia

1. Muslimské bratrstvo v Egyptě

Jaroslav Bureš

Vznik a počátky hnutí

Muslimské bratrstvo (arabsky *Ichwán al-Muslimún*, v textu dále také *Ichwání*), celým názvem Společnost Muslimského bratrstva (*Džam'íjat al-Ichwán al-Muslimún*), bylo často označováno za „matku všech islamistických hnutí“, protože již v roce 1928 reagovalo jako první na vakuum, které se vytvořilo po zrušení Osmanské říše (a formálního chalífátu) v roce 1922. Od svého vzniku se Muslimskému bratrstvu podařilo získat velké množství stoupenců jak v arabském světě, v Turecku, Malajsii, ale i v Evropě a USA. Zakladatelem hnutí byl Egyptan Hasan al-Banná, který se nechal titulovat *imámem* (duchovní vůdce), ale oficiálně a podle súfistických tradic si udělil titul *muršid* (duchovní učitel). Hlavním cílem Muslimského bratrstva bylo vytvořit dokonalou islámskou rodinu, společnost i vládu v souladu s koranickým učením a podle příkladu medínské islámské obce. Dalším cílem bylo dosáhnout odchodu Angličanů ze země a úplné dekolonizace. V tomto počátečním období se vytvořila organizační struktura Muslimského bratrstva, v jejímž čele byl muršid a jím ovládaná Generální rada muršida zahrnující jím jmenované členy. Zde se vytvářela ideologie, strategie i taktika Muslimského bratrstva. Ve 30. letech byla vybudována sociální infrastruktura (školy, nemocnice, odbory aj.) i průmyslová základna (textilní továrny a farmy), která pomáhala zaměstnávat lidi bez práce a snižovat nezaměstnanost. V roce 1938 mělo Muslimské bratrstvo již 300 poboček a mezi 50–150 tisíci členů (Munson

2001). S rostoucím vlivem vzrůstala také zášť odpůrců, kteří popisovali Hasana al-Banná jako komunistu či kriminálního, jenž shromažďuje finanční prostředky k nezákonným praktikám (Mitchell 1993). V rámci současného tažení proti Muslimskému bratrstvu je al-Banná označován za zednáře, potomka marockých Židů, který do Egypta importoval nové náboženství (Masr 2015).

Al-Banná coby charismatický, asketický a autokratický lídr je dodnes považován za nejvyšší autoritu a konzervativci, radikálové i reformátoři se na jeho učení často odvolávají, aby dodali svým myšlenkám na věrohodnosti a prosadili je. Nejvíce jsou citovány jeho přístupy k násilí, džihádu a demokracii, které bude vhodné připomenout. Byl tolerantní k jiným směrům a frakcím islámu. Akceptoval šíitskou odnož islámu, a v raném období byl dokonce obdivovatel súfismu.

Muslimské bratrstvo nebylo vytvořeno *a priori* jako militantní skupina. V díle H. al-Banná *Koncepce Boha v islámské víře* byl džihád označen za jednu z hlavních deseti povinností každého muslima, který se chce dostat do ráje. V opačném případě mu hrozí přísný trest (al-Banná 1993: 73). Celkově však al-Banná věnoval džihádu malou pozornost a často ho vysvětloval v jiném významu než jako ozbrojený boj, tj. džihád meče. Přesto se Muslimské bratrstvo v letech 1945–1954 uchýlilo k politicky motivovanému teroru a násilí (atentáty proti významným politikům a státním úředníkům). Od roku 1938 začalo Bratrstvo vytvářet polovojenské oddíly a tajný aparát pověřený speciálními akcemi za užití teroru. Radikalizace byla způsobena především frustrací členů z neúspěchu při islamizaci společnosti, reformě režimu a vytlačení Britů ze země. Přispěla k tomu též porážka arabské armády v první izraelsko-arabské válce v roce 1948, které se zúčastnily i milice Muslimského bratrstva. Byly to rovněž represe královského režimu a později ze strany Svobodných důstojníků po roce 1953. Násilí nejenže nepomohlo splnit vytyčené politické cíle, ale navíc vyvolalo brutální útlak ze strany vládnoucího režimu. To v 50. a 60. letech vedlo k zastavení činnosti a k přesunu hnutí do podzemí. Současní odpůrci Muslimského bratrstva, kteří řadí Bratrstvo mezi teroristické skupiny, se odvolávají právě na toto období, ale i na teror Hamásu a radikální protizraelské postoje Muslimského bratrstva. Naposledy takto argumentoval republikánský kandidát na prezidenta Ted Cruz s návrhem zákona, který měl zařadit Muslimské bratrstvo mezi teroristické organizace (McCarthy 2015).

Přístup k demokracii byl v těchto letech nepochybně poznamenán britskou přítomností v Egyptě, protože nastolení parlamentní demokracie bylo lídry Muslimského bratrstva chápáno jako nežádoucí nástroj britské koloniální, mandátní správy a byla mimo jiné spojována s korupcí. Je známo, že al-Banná v roce 1938 žádal egyptského krále Farúka o rozpuštění stávajících politických stran a adresoval dopis ministru spravedlnosti, v němž ho žádal o zavedení šarí'ý. Pozdější formy rozhodování během arabského jara v Egyptě lze do značné míry odvodit z principů zakladatele Muslimského bratrstva. Během revoluce se dostalo k moci tzv. konzervativní křídlo, odvozuující svoji legitimitu od Hasana al-Banná. Ten zastával názor, že společnost lze reformovat pouze legitimními prostředky a odmítal politický převrat silou. Reformovat společnost je možné pouze prostřednictvím islámské transformace každého jednotlivého člena muslimské obce (*ummy*). Jeho výhrady nesměřovaly ani tak proti západní civilizaci, ale především proti kolonialismu. Vadilo mu, že pod vlivem západních demokracií se vytváří korupční prostředí a lidé zapomínají na původní cíle svého náboženství (Mitchell 1993). Demokracii považoval za kompatibilní s islámem, ale měl rovněž názor, že nemusí být sekulární. Zastával však spíše negativní postoj k politickému pluralismu. Nikdy neuvažoval přeměnit Muslimské bratrstvo na politickou stranu, i když sám ve 40. letech vyjádřil připravenost se parlamentních voleb zúčastnit. Velmi kritický byl vůči chování politických stran, a dokonce v roce 1938 napsal dopis králi Farúkovi, v němž požadoval zrušení politických stran v Egyptě (Rinehart 2013: 40).

Mluvil většinou o islámském státu, a nikoli o chalífátu. V čele takového státu měl být vládce volený lidem, který by nebyl nikomu zodpovědný. Vládl by v souladu s veřejným zájmem. Nejblíže by mu byla vláda osvícených elit, které by měly prosazovat šarí'u. Vláda by ale byla kontrolována imámem. Islámský stát by měl mít poradní instituci šúrá, což by mohl být parlament s redukovanými pravomocemi. Uznával ústavní systém opírající se o egyptskou ústavu z roku 1923, která podle něj nebyla v rozporu s islámem (Khatab – Bourma 2007: 68). Jako modely ústavy preferoval britskou nepsanou anebo americkou verzi ústavy. Legislativa státu by vycházela z šarí'ý, ale její přijetí by mělo proběhnout svobodnou volbou. Prosazoval hybridní islámskou demokracii s konstitučními, autokratickými prvky a základními demokratickými institucemi. Preferoval nenásilnou, v zásadě demokratickou změnu formou postupné transformace jedince, rodiny

a společnosti v souladu s principy autentického islámu. Zakladatel Muslimského bratrstva nikdy nenapsal žádnou knihu, která by se stala konkrétnějším státoprávním návodem pro přechod k islámskému státu. Vytyčil pouze rámcové islámské principy pro státoprávní procesy a tzv. islámskou morální ekonomiku. Tento rys vysvětluje určitou programovou bezradnost, nerevolučnost, ideologickou nezakotvenost a nesystémovou improvizaci konzervativního křídla Muslimského bratrstva během revolučních let 2011–2013, které zklamalo značnou část Egyptanů.

Období represe a ilegality (1954–1974)

Přestože se Muslimské bratrstvo vojensky organizovalo a bylo nespokojené se *status quo*, nikdy se neprokázalo, že by osnovalo či organizovalo převrat a změnu režimu, jak mu bylo podsouváno, aby byl zdůvodněn jeho zákaz, rozpuštění a represe v letech 1948 a 1954. Mnoho lchwánů bylo uvězněno a někteří byli popraveni. Lídři z tohoto období hráli v pozdějším období klíčovou úlohu v Úřadu vedení (*Maktab al-iršád*). Značná část členů Muslimského bratrstva dostala azyl v Saúdské Arábii, kde se někteří z nich snažili hledat cesty, jak sblížit silně konzervativní wahhábismus s ideologií Muslimského bratrstva. Po jejich návratu do Egypta (po roce 1991) posílili konzervativní křídlo Muslimského bratrstva.

V reakci na represe ze strany Násirova režimu se vytvořily dva ideové proudy, které hrály klíčovou roli v dalších etapách. Radikální proud se opíral o učení Sajjida Qutba, shrnuté v jeho díle *Milníky na cestě (Ma'lim fi at-tariq)*. Podle něho nejen západní, komunistické a rozvojové země, ale i islámský svět žije v období nevědomosti a neznalosti (*džáhilíja*). Západní zbankrotovaná civilizace je neschopná vést lidstvo a islám ji musí nahradit (Kandil 2015: 40). Dlouhodobým strategickým cílem bude opět nastolit nadvládu Boha (*hákimíjat Alláh*), a to nejen v islámském světě, a rovněž vojenskou silou zbavit islámskou společnost nelegálních uzurpátorů moci. Odmítal uznat pouze obranný charakter džihádu a vyslovil se rovněž pro útočný džihád mečem (*bi as-sajf*). Zásadním úkolem bude nahradit zákony vytvořené člověkem Božími zákony (*šarí'a*). Moderní společnosti muslimských zemí pro něj nebyly ve skutečnosti islámské, protože tomu neodpovídal způsob jejich života. Nebyly založeny na podřízenosti k Bohu, i když se

formálně hlásily k islámu (Qutb 2005: 35–36). *Takfír*, tj. označení muslimů za nevěřící, se stal nástrojem radikálních salafistů-džihádistů v islámském světě, kteří se dodnes hlásí ke Qutbově odkazu (např. al-Káida, alžírská GIA, egyptská Gama'a islámija a Takfír wal hidžra, an-Nusra).

Qutb měl také negativní postoj k liberální demokracii, protože nerespektovala absolutní suverenitu Boha. Současné Muslimské bratrstvo v Egyptě i dalších zemích nadále uznává Sajjida Qutba jako významného myslitele a snaží se buď omlouvat jeho radikalismus s poukazem na složitost doby, ve které žil, anebo nediskutovat příliš otevřeně na veřejnosti o jeho díle a odkazu. Právě dvojnásobnost jeho učení byla pro egyptské Muslimské bratrstvo velmi nebezpečná v období po převratu, kdy bylo třeba se světové veřejnosti prezentovat v lepším světle. Lze tak říci, že jeho dílo je radikálnější než jeho postoje, což platí zvláště po jeho dočasném propuštění z vězení v roce 1965–1966, kdy doporučoval islamistickým radikálům předcházet konfrontaci s autoritativním režimem a preferovat osvětově-vzdělávací činnost (*da'awa*).

Druhý proud reprezentoval Hasan al-Hudajbí, který se stal v roce 1951 druhým muršidem a funkci zastával až do roku 1973. Reprezentoval proud, jenž chtěl zabránit fatálnímu konfliktu s panarabskými nacionalisty. Společně s dalšími reformisty sepsal moderní traktát nazvaný „Kazatelé, nikoli soudci“ (*Du'át wa la qudát*), který byl přijat jako nepřímá kritika Qutbova radikalismu. Ve své disputaci se odvolával na původní texty Koránu či sunny a také na názory Hasana al-Banná. Velmi rozhodně se postavil proti Qutbově konceptu *džáhilíja* a kolektivnímu obviňování muslimské komunity z bezvěrectví (*takfír*), protože podle jeho učení musí být každý čin věřícího posuzován jednotlivě. Jakýkoli věřící, který se pronesením šahády přihlásil k víře, zůstává věřícím, i když spáchá hřích. Třebaže hříšník porušil Boží zákon, ale nezpochybnil přitom jedinnost Boží (*tawhíd*), je třeba ho pokládat stále za pouhého hříšníka (Zollner 2009: 92). Preferoval pokání před trestem, protože konečným soudcem během soudného dne musí být Bůh. Jde o kritiku salafistických islamistů, kteří označují každé porušení šari'y za bezvěrectví a požadují kruté tresty. Kritizoval dogmatické nadužívání principu suverenity Boha (*hákimíjat Alláh*), který navíc není obsažen v Koránu ani v sunně.

Odlíšné byly jeho postoje k násilnému svržení „bezbožné“ vlády, jak navrhol Qutb. Podle Hudajbího by silové, revoluční řešení rozporů ve

společnosti mělo být využíváno pouze v krajním případě. Preferoval evoluční cestu postupných reforem. Neprosazoval svržení jakéhokoli panovníka, který spáchal nějaký hřích a stal se z něho bezvěrec, jak navrhol Qutb. Hudajbí netrval na vytvoření islámského státu za každou cenu, ale spíše usiloval o prosazování Božího zákona jako hlavní prioritu (Zollner 2009: 145). Dalším cílem byla větší svoboda pro jednotlivce, který by měl být schopen kontrolovat sám sebe v kontextu svrchovanosti Boha.

Lze říct, že tento umírněný proud dominoval v Muslimském bratrstvu od počátku 70. let až do současnosti. K jeho stoupcům se řadili muršidové Umar Tilmisání, Mustafá Mašhúr i jeho syn Ma'mún Hudajbí a mnoho dalších. V odborné literatuře se objevuje termín „qutbisté“ k označení konzervativního křídla Muslimského bratrstva během revoluce 2011–2013, což není vhodné označení, protože měli mnohem blíže k Hudajbímu.

Obnovení činnosti a nástup umírněného křídla Muslimského bratrstva

Další etapa nastala po smrti prezidenta Násira v roce 1970 a s nástupem prezidenta Anwara Sádáta, který kladl důraz na islámskou identitu ve snaze vytlačit násiristy, stoupence arabského socialismu, z klíčových postů. Od roku 1971 byli muslimští bratři propouštěni z vězení a exilovým členům umožněn návrat ze Saúdské Arábie. Třetím muršidem a mluvčím Muslimského bratrstva se stal 'Umar Tilmisání, který byl stoupcem Hudajbího umírněného, evolučního přístupu a odmítal násilné akce proti režimu. Nicméně zákon o politických stranách z roku 1977 zakázal činnost stran s náboženskou orientací a prezident Sádát odmítl Tilmisáního iniciativu na vytvoření vlastní strany, protože chtěl mít proces islamizace pod vlastní kontrolou. Naopak nabídka prezidenta, aby se Muslimské bratrstvo registrovalo jako společnost, nenašla odezvu mezi lchwány, protože by tím *a priori* limitovali svoji činnost na pouhé nadační a charitativní aktivity. Také se obávali větší kontroly ze strany státu. Muslimskému bratrstvu vyhovoval pololegální status, který mu umožnil *da'awu*, aktivity i charitativní a publikační činnost bez státního intervencionismu. Sádát jim navrhl kandidovat do parlamentu na kandidátce mnohých stran, které se po smrti prezidenta Násira začaly vytvářet (Zahíd 2010: 92). Bratrstvo politickou činnost zaměřilo na lobbvání

v parlamentu, kde se podařilo získat poslanecká křesla šesti Ichwánům. Jejich úsilí bylo zaměřeno na změnu formulace druhého článku nové egyptské ústavy, který měl vymezit šarí'u jako primární zdroj legislativy, což se však podařilo schválit parlamentu až v roce 1990 jako dodatek k ústavě. Dále prosazovalo zavedení koranických trestů (*hudúd*) pro některé případy, jako zákaz výroby a prodeje alkoholu, tresty za přerušení půstu během ramadánu a přijetí šarí'atských ustanovení v případě svatby a rozvodu (tj. otázky osobního statusu). Cílem práce Muslimského bratrstva v parlamentu byla postupná islamizace egyptského práva.

Souběžně vzrůstaly rozpory mezi vládou a Muslimským bratrstvem ohledně formy a dopadů liberálních reforem spotřebního „*infítáhu*“, které vyústily v „chlebové bouře“ v roce 1977. Tato politika byla završena v 90. letech přijetím reforem MMF-ERSAP, které značně omezily sociální bezpečnost a schopnost státu poskytovat sociální služby. V 70. letech se Muslimské bratrstvo začalo silně zapojovat do poskytování různých sociálních služeb a do značné míry nahradilo opomíjenou činnost státu, což se pozitivně odrazilo ve větší popularitě Muslimského bratrstva. Zásadní a nepřekonatelné rozpory byly v otázce separátních jednání Egypt–Izrael, podepsání izraelsko-egyptské smlouvy v Camp Davidu a následné normalizace vztahů. Muslimské bratrstvo již od dob Hasana al-Banná až do současnosti odmítalo uznat legalitu izraelského státu. Polovojenské milice Muslimského bratrstva bojovaly v roce 1948 v Palestině po boku arabských armád v první arabsko-izraelské válce. Ichwáni stáli u zrodu islámského hnutí odporu v Gaze a podíleli se na vytvoření hnutí odporu Hamás. Naopak souznění Muslimského bratrstva s režimem nastalo v otázce aktivního boje proti sovětské intervenci v Afghánistánu.

V 70. letech začaly v Egyptě vznikat malé radikální skupiny, které se hlásily ke Qutbovu odkazu. Byli to stoupenci takfíru, proti kterému Muslimské bratrstvo vystupovalo. Tyto skupiny se od Muslimského bratrstva lišily i tím, že zásadně odmítaly vládnoucí režim, který chtěly svrhnout silou. Členové Islámského džihádu například navrhovali svrhnout jakéhokoli islámského vládce, který se neřídí šarí'ou. Následné represe ze strany státu proti nim velmi často postihly i Muslimské bratrstvo.

Největší událostí, která poznamenala další charakter Muslimského bratrstva, bylo navázání aktivní spolupráce s vlivnými islámsky orientovanými studentskými asociacemi (*Gama'a islámíja*) na vysokých školách, jež byly

zpočátku podporovány režimem jako hráz proti levicovým či násiristickým radikálům. Postupně se začaly radikalizovat pod vlivem Sádátovy blízkovýchodní politiky a také v důsledku narůstání sociálních konfliktů. Začaly se sbližovat se studenty-násiristy, s nimiž je spojoval většinou stejný sociální původ – patřili k nízké střední třídě. Došlo k jejich polarizaci a někteří studenti se hlásili k učení Qutba a inklinovali k takfírismu. Jejich cílem bylo svržení nedostatečně islámského režimu v Egyptě. Lídři Muslimského bratrstva, mezi něž patřili Tilmisání, Mašhúr, Isma'íl či Sanánír, chodili agitovat do škol a přitom pomáhali režimu tipovat radikály-takfíristy (Wickham 2013: 39).

Cílem této agitace Muslimského bratrstva mezi studenty bylo omladit hnutí zdecimované po čistkách v období Násirova režimu, přiblížit ho mladé generaci a využít jejich organizačních schopností pro větší zapojení do politického systému země. To se povedlo. 'Abd al-Mun'im al-Futúh, Helmí al-Gazzár, Abú al-'Alá al-Mádí, Husajn Muhammad al-'Arján, Chajrat aš-Šáter, Muhammad Mursí a Muhammad 'Abd al-Quddús se stali klíčovými postavami revoluce arabského jara v Egyptě. I když se bouřili proti násirismu, mládež této generace byla produktem sociálněekonomické politiky – tj. urbanizace a lepšího přístupu ke vzdělání. Svoji islámskou identitu našli v kontextu krize panarabismu po porážce arabských armád v červnové válce v roce 1967 (Al-Arian 2014). Z této generace (nyní střední) se formovalo velice aktivní reformní křídlo, které prosazovalo zapojení Muslimského bratrstva do politiky a založení vlastní politické strany.

Nástup mladé generace 70. let a zvýšená politická angažovanost

Po nástupu prezidenta Husního Mubáraka v roce 1981 nastala nová etapa, v níž se i díky proreformní politice muršida Tilmisáního začal prosazovat reformní proud (*tajjár isláhi*), složený hlavně z mladé generace 70. let. V souladu s učením Hudajbího byl Mubárak akceptován v rámci koncepce *walí amr* (legitimní vlády, resp. legitimního vládce), což prakticky znamenalo, že pokud vládce přijal alespoň minimum islámských principů, nevadilo ani jeho tyranství (Al-Awadi 2004: 16). Tilmisání požádal nového prezidenta o legalizaci hnutí, ale byl opět odmítnut. Ichwáni byli schopni překonat

odstup od jiných ideových proudů a objevili se na kandidátkách sekulárně-nacionalistického Wafdu v roce 1984. Spolupráce wafdistů a Ichwánů v parlamentu byla poté limitována vnitřními předpisy zakazujícími spolupráci mezi opozičními stranami (el-Ghobashy 2005: 379). O čtyři roky později byli zařazeni na kandidátky Islámské koalice (*at-Taháf al-islámí*) společně se Socialistickou stranou práce (islamizovaní socialisté) a Liberální stranou. Koalice se dokonce stala nejsilnějším opozičním seskupením v parlamentu. Lídři Muslimského bratrstva chtěli využít parlament jako tribunu (*minbar*) k šíření svého božského poselství (*da'awa*). Ve své činnosti vycházeli z veřejného zájmu a principů šarí'y. Odvolávali se na H. al-Banná, který přestože odsuzoval stranictví (*hizbíja*) narušující jednotu muslimů, se ve 40. letech zúčastnil parlamentních voleb. Ve svém „Prohlášení k demokracii“ z roku 1995 přiznalo Muslimské bratrstvo rovná práva pro nemuslimy a suverenitu lidu-ummy coby zdroji veškeré moci ve státě. Budoucí politický systém měl z tohoto principu vycházet (el-Ghobashy 2005: 383–385). Hlavním strategickým cílem Muslimského bratrstva v parlamentu bylo postupně prosadit šarí'u a posílit své postavení v politickém systému s odkazem na demokracii, občanství a právní stát. Hamíd Abú Nasr, který se stal v roce 1987 muršidem, chtěl pokračovat v parlamentní strategii a dostal se pod silný tlak staré generace, jež účast na chodu parlamentu hodnotila spíše negativně. V roce 1990 Muslimské bratrstvo i Wafd vyhlásily bojkot voleb na protest proti novému volebnímu zákonu, který byl v rozporu s ústavou.

Od poloviny 80. let se začali Ichwáni rovněž angažovat v profesních asociacích, které se v 90. letech staly doménou aktivní střední generace Muslimského bratrstva. Nekandidovali pod hlavičkou Muslimského bratrstva, ale jako islámský proud (*Tajjár islámí*), aby neděsili sekulárně orientované členy. Neucházeli se ani o post prezidenta syndikátu, který byl vyhrazen pro vládního ministra, aby nevyprovokovali konflikt s režimem. V letech 1986–1995 se jim podařilo zabezpečit absolutní většinu v inženýrském a veterinářském (do roku 1990) syndikátu a slušné zastoupení měli i v syndikátu lékařském, vědeckém, či dokonce silně sekulárním – právnickém. Významné bylo také vítězství Muslimského bratrstva ve studentských uniích na univerzitách (Káhira, Alexandrie, Mansúra aj.). Režim pod záminkou boje proti terorismu rozpoutal represe i proti umírněnému Muslimskému bratrstvu. V roce 1993 byl schválen zákon, který měl zabránit vítězství islamistů v právnickém, lékařském a inženýrském syndikátu. Další školský

zákon přenesl volbu děkanů z profesorského sboru na rektora, který děkany jmenoval. Tím mělo být zabráněno v průniku vlivu Muslimského bratrstva na vysoké školy. Oficiálním udělováním licencí pro kázání v mešitách chtěl režim vytlačit kleriky-sympatizanty Muslimského bratrstva, ale akce se příliš nepovedla. Aktivita střední generace aktivistů v syndikátech a jejich měnění se myšlení našlo zpočátku pozitivní odezvu ze strany staré generace, ale postupně převážily obavy, že tato generace vytvoří nové centrum moci ohrožující jejich pozice v Maktabu al-iršád. Islámský proud prokázal manažerské dovednosti i schopnost komunikovat a domluvit se se sekularisty a liberály různých profesí. Společně řešili každodenní, především ekonomické a sociální problémy, které stály v popředí zájmu veřejnosti.

Hlavní rozpor uvnitř Muslimského bratrstva nebyl mezi stoupenci násilného odporu a politickými evolucionisty jako v 60. letech, ale mezi reformistickou skupinou (*al-madžmu' al-isláhi*) či islámským proudem (*tajjár islámí*), reprezentovaným střední a konzervativní starou generací (*tajjár da'awa*) pejorativně nazvanou „cizinci“ (*chawádžát*). Stará generace tradicionalistů byla totiž v 80. letech posílena Ichwány-exulanty, kteří se vrátili z nuceného vyhnanství ze zahraničí. Patřil mezi ně Muhammad Mahdí 'Áqif, Mamún Hudajbí, Mustafá Mašhúr, Chajrat Šátir aj. Salafistický konzervativní proud představovali bývalí džihádisti, absolventi univerzity al-Azhar, stoupenci dvou konzervativních proudů – *al-Džam'íja aš-šar'íja* a *Ansár as-sunna*, úzce spolupracujících s Muslimským bratrstvem. Existoval rovněž rozpor mezi stoupenci dosavadního poklidného národního kurzu a stoupenci aktivní internacionalizace Muslimského bratrstva, které reprezentoval muršid Mustafá Mašhúr ('Alá 2004). Hlavní nástroj exekutivy Maktab al-iršád byl v rukou staré generace, což bylo kritizováno reformním proudem, který měl pouze jednoho zástupce v 13–16členném orgánu. Zato byl početně zastoupen v legislativním a poradním orgánu *Madžlis aš-šúrá* (asi 75 členů), kde probíhaly zajímavé diskuse věnované například aplikaci šarí'y, problematice žen a menšin, demokracii a prosazování demokratických svobod. Střední generace kritizovala neustále připomínaný „syndrom oběti“, který bránil staré generaci vězněných Ichwánů z 60. let pochopit nové trendy a hodnoty ve společnosti a komplikoval jejich vztah i vůči státu. Staří lídři preferovali tajné rozhodování, bezmeznou loajalitu a potlačovali progresivní myšlení. To se mohlo šířit mimo struktury Muslimského bratrstva v rámci tzv. Nového islámského diskurzu (*al-Chitáb al-islámí al-džadíd*). Šlo o školu

myšlení, kam přispívali především egyptští intelektuálové a učenci, kteří sympatizovali s reformním proudem v Muslimském bratrstvu. Patřili mezi ně Júsuf al-Karadáví a Muhammad al-Ghazzálí, kteří jsou řazeni mezi patnáct nejváženějších žáků Hasana al-Banná (viz Přílohu). Karadáví byl stoupencem vnitřní demokratizace Muslimského bratrstva. Odmítal nedostatek vnitřní kritiky, kritického přístupu základny k lídrům a odmítal vytěšňování kritiků z hnutí (Maréchal 2008: 149–150).

Hlavní výhrady mladších členů vůči starému vedení byly následující: nedostatečné oddělování politických a náboženských záležitostí, odlišná stanoviska na rovnost pohlaví a práva menšin, umírněnost a opatrnost versus revoluční zápal, paternalistická hierarchie marginalizující hlas mladých (Martini 2012: 11–12). Mladší generace na čele s Abú 'Alá Mádím se v druhé polovině 90. let pokusila vytvořit stranu *Wasat* (Střed). Tento proces probíhal již za muršída Tilmisáního, kdy byly projednávány projekty politických stran pod názvy *Hizb-al-isláh*, *Hizb aš-šúrá* a našly silnou podporu u generace 70. let. Iniciativa získala sympatie sekulární opozice, ale narazila na odpor staré generace soustředěné v Maktabu al-iršád, protože prý nastala vhodná chvíle pro její existenci. Hlavním důvodem byla snaha udržet jednotu hnutí a odpor k stranickosti (*hizbíja*) přetrvávající od založení Muslimského bratrstva ('Alá 2004: 119–120). Rovněž režim odmítl stranu registrovat.

Strana *Wasat* byla založena na dvou principech. Politické akce musely být odděleny od náboženské osvěty a proselytismu (*da'awa*). Měla mít také občanský charakter, neboť členství nebylo omezeno konfesní příslušností, což zásadně odlišilo *Wasat* od Muslimského bratrstva (Martini 2012: 17–18). Rovně občanství měli mít i nemuslimové (např. koptští křesťané). Zdůrazněn byl sociální, politický i kulturní pluralismus *ummy* (islámské společenství), která musí být prvořadým a jediným zdrojem moci. Strana *Wasat* měla být středním proudem mezi rigidním islámským tradicionalismem a liberálnědemokratickým proudem „bez kompromisů“. K této platformě se přihlásil i učenec orientovaný na Muslimské bratrstvo Júsuf al-Karadáví, který od 90. let začal mezi evropskými muslimy prosazovat reformní hnutí *wasatíja* (centrismus), jež hledalo kompromisy mezi liberálnědemokratickou společností a umírněným salafismem. Platforma se s ohledem na akceptovatelnost ze strany hlavního proudu Muslimského bratrstva nevyšlovlila pro oddělení náboženství a státu. Nejasné byly pasáže týkající

se otázky, kdo bude zabezpečovat legální výklad šarí'y. Koncem 90. let si konzervativní křídlo upevnilo svoji moc a klíčová pozornost byla opět věnována šíření víry (*da'awa*).

Poslední dekáda před revolucí byla klíčová tím, že se změnila struktura členské základny a Muslimské bratrstvo bylo stále otevřenější spolupráci s celým spektrem opozice. V parlamentních volbách v roce 2000 získalo Muslimské bratrstvo celkem 17 křesel a stalo se nejsilnější opoziční stranou. Obavy z represí a vnitřních rozporů ho nutily k umírněným postojům. Nezapojilo se do masových protestů v souvislosti s palestinským povstáním (*intifádou*) proti izraelské okupaci, které přerostly v útoky proti režimu, a vyjádřilo pouze ústní podporu. Rozhodně se distancovalo od akcí al-Káidy a dalších teroristických skupin po 11. září z obavy, aby nebylo spojováno s terorismem. Po smrti pátého muršída Mustafy Mašhúra roku 2002 i jeho nástupce Ma'múna Hudabího se v roce 2004 stal sedmým muršidem pragmaticky orientovaný Muhammad Mahdí 'Ákif, který v 80. a 90. letech pracoval jako poslanec parlamentu. Jeho náměstky se stali profesor Muhammad Habíb a podnikatel Chajrat Šátir. Oba byli mladší než věkový průměr staré gardy a měli dobré vztahy s reformní střední generací. 'Ákif byl stoupencem větší vnitřní demokracie a chtěl přesně vymezit funkční období muršída (el-Ghorbashi 2005: 379).

Iniciativa prezidenta Bushe namířená na politickou a ekonomickou liberalizaci regionu byla ze strany Muslimského bratrstva odmítnuta jako vměšování, avšak převážil zájem o důslednější formulaci reformního programu. V roce 2004 předložilo Muslimského bratrstvo reformní iniciativu, která měla sblížit demokratické principy s islámem. Například bez ohledu na doktrínu *hákimíjat Alláh* bylo zdůrazněno, že veškerým zdrojem moci je lid, který má právo si zvolit svoji reprezentaci ve svobodných volbách. Klíčovým cílem zůstalo zavedení šarí'y ústavní cestou, tj. na základě článku 2 ústavy. Nebylo ale opět vysvětleno, jak bude šarí'a prakticky aplikována a jestli bude slučitelná s proklamovanou demokracií. Zásadní byla výzva adresovaná všem politickým stranám, aby se podílely na vypracování společné národní charty, která by vyjasnila demokratické hodnoty a principy (Yacoubian 2005: 10).

V roce 2004 bylo ustanoveno radikální občanské hnutí *Kifája*, které chtělo po vzoru barevné revoluce na Ukrajině prosadit vlastní revoluční změny. Střední reformní generace Muslimského bratrstva se sblížila

s hnutím sdružujícím nacionalisty, marxisty, islamisty a společně pořádali protestní akce v rámci „káhirskeho jara“. Aktivisté z Kífáji naučili Muslimské bratrstvo používat internetové blogy a vznikla tak mladá generace ichwánských bloggerů známá z arabského jara. Byl vytvořen prostor pro individuální formu grassroot politických aktivit pro mladé muslimské bratry, napojenou na oficiální stránky Muslimského bratrstva (Ajemijan 2008). V roce 2005 vyhlásilo Muslimské bratrstvo vznik Národní koalice pro reformy a změny, která byla otevřena veškeré opozici bez rozdílu. Přesto se Muslimskému bratrstvu nedařilo vytvořit širokou a akční koalici, což mělo několik příčin. Jednou z nich byl fakt, že režim se snažil izolovat sekulární opozici od Muslimského bratrstva. Jako překážka působily i odlišné názory na demokratickou ziaci mezi starou gardou a reformátory Muslimského bratrstva.

Volby v roce 2005 potvrdily, že Muslimské bratrstvo je nadále nejsilnější opozicí, neboť získalo 88 křesel, což je desetkrát více, než získala ostatní opozice dohromady. Výsledek voleb vyděsil režim natolik, že dalších pět let lze charakterizovat jako období nepřetržitých represí proti Muslimskému bratrstvu, což paradoxně a tradičně posílilo konzervativní proudy uvnitř hnutí a oslabilo prodemokratické reformisty. Režim v médiích spustil proti Muslimskému bratrstvu rozsáhlou kampaň a snažil se všemožnými způsoby eliminovat jeho zdroje financování.

Byl schválen dodatek k ústavě, podle kterého byl vydán zákaz vytváření politických stran s náboženskou orientací. Mubárak nařizoval odklad či zrušení lokálních voleb, pokud hrozilo vítězství Muslimského bratrstva a rušeny byly i společnosti ve vlastnictví Muslimského bratrstva (Esposito – Sonn 2016: 208). Až do revoluce byla značně ztížena mobilizace a organizování protestů, protože existovala hrozba represí.

Konzervativcům se podařilo prosadit „Návrh platformy strany Muslimské bratrstvo,“ který obsahoval prvky islamizace společnosti. Vážně se zabývala možnou aplikací šarí'y, což Muslimské bratrstvo doposud nepřipomínalo v zájmu hledání styčných bodů se sekulární opozicí. Volená Rada náboženských učenců (poradní orgán) měla prověřovat exekutivu a legislativu, zdali je v souladu s šaríatskými zákony, což byla výsadní pravomoc obvykle svěřovaná ústavnímu soudu. Muslimské bratrstvo vysvětlovalo zařazení tohoto bodu tím, že půjde o poradní orgán poskytující vyjádření pouze na požádání příslušné instituce (Brown 2008). Ženám a Koptům nebylo dovoleno kandidovat v prezidentských volbách, ačkoli jim byla

přiznána plná občanská práva. Tato platforma byla připravena a schválena bez vědomí reformistů, kteří se podíleli na úplně jiném návrhu, který byl starou gardou založen *ad acta* jako příliš sekulární. Reformní strana obviňovala konzervativce, že opouští tolerantní platformu wasatíja, a opačně, že reformisté jsou příliš nasáklí liberalismem a opouští původní platformu da'awa. Zásadní rozpor mezi konzervativci a reformátory byl v otázce vazeb strany na Muslimské bratrstvo. Konzervativci důsledně trvali na oddělení společnosti (*džama'a*) a strany. Reformátoři na rozdíl od nich prosazovali přeměnu džama'a v politickou stranu. Tento rozpor měl fatální dopad na pozdější proces rozhodování.

V roce 2008 byly uspořádány doplňující volby, během nichž bylo vybráno pět členů Maktabu al-iršád. Všechna pět členů mělo blízko ke konzervativnímu bloku. Pragmatik Habíb a reformista Futúh nebyli zvoleni. Další ranou pro reformátory byla demise pragmatického muršida Mahdího 'Ákífa, který se snažil o rovnováhu reformního a konzervativního křídla. V lednu 2010 byl zvolen muršidem Muhammad Badí', povoláním veterinář, který za prezidenta Násira strávil několik let ve vězení. Posílil konzervativní da'awa frakci. Jeho tři zástupci byli rovněž rozhodní konzervativci: Rašad Bajúmí, Gum'a Amína a Mahmúd 'Izzat.

Konzervativci byli posilováni i v důsledku významného a řízeného přílivu členů z vesnických oblastí, především Horního Egypta. Například prezident Muhammad Mursí pocházel z Šarqíje, podobně jako někteří noví členové Maktabu al-iršád z dalších vesnických oblastí Egypta. Vesničané byli tradičně loajální vedení, chovali úctu ke starším a přísně dodržovali tradiční islámské hodnoty a zvyky. Byli určitou zárukou, že nebudou rebelovat proti vedení. Byli oporou konzervativců a reformátoři, pokud chtěli prosadit pokrokové reformy týkající se menšin či práv žen, museli tak činit velmi často bez vědomí členské základny ('Alá 2004: 120–122).

Těsně před „egyptskou revolucí“ se objevil nový druh mladých reformátorů Muslimského bratrstva z městských čtvrtí ve věku 20–30 let, kteří byli technicky zruční a komunikovali se svými soukmenovci na Facebooku či Twitteru. Často byli označováni za blogery a byli velmi kritičtí k ideologické strnulosti, nedemokratickým postupům uvnitř hnutí a ponížené servilnosti při jednání s režimem. Řada z nich v reakci na vytlačení reformátorů střední generace z vedoucích pozic začala v letech 2008–2009 Muslimské bratrstvo opouštět.

V 90. letech přítomnost nových médií a internetu zlepšila možnosti pro da'awa. V roce 1997 byly zřízeny webové stránky Islamonline.net v arabštině, jež se staly ideologickou základnou pro veškeré aktivity Muslimského bratrstva. V roce 2005 spatřil světlo světa pětijazyčný Ikhwanweb.com, který se brzy stal prostředkem komunikace pro organizace Muslimského bratrstva v Evropě a Severní Americe, ale i pro akademiky, výzkumníky, veřejnost či think-tanky. Muslimské bratrstvo bylo paranoidní vůči vlastnímu image na veřejnosti. Sociální sítě pomáhaly vytvářet nový žádoucí obraz a i konzervativci začali oceňovat jejich význam. V první dekádě 21. století proniklo Muslimské bratrstvo rovněž do zemí, kde byla jeho činnost omezená či zcela zakázaná. Stalo se tak prostřednictvím virtuálního hostování na jiných doménách. Posluchače si Muslimské bratrstvo zajišťovalo i prostřednictvím IkhwanWiki.com a Facebook, YouTube, Twitter a další sociální média se stala transnacionální a mnohojazyčná. Jejich facebooková varianta se nazývala IkhwanBook (Muslims Facebook 2010). V roce 2009 byl zřízen twitterový účet Feed@ikhwanweb, který se stal významným fórem (Bohn 2011) a začalo ho sledovat stovky tisíc příznivců po celém světě. Populární byl tweet na různá aktuální témata, z nich nejdůležitější byla debata o globalizaci, demokracii a protistátnímu násilí. Autor G. el-Haddád byl v roce 2013 zatčen a zrušen byl i jeho twitterový účet se sledovaností osmdesát tisíc návštěvníků. Všechny pobočky Muslimského bratrstva a spřízněné strany v různých arabských zemích měly své vlastní webové stránky. Vlastní webové stránky egyptského Muslimského bratrstva byly Ikhwanweb.com a Ikhwanonline.com, jejichž sídlo se nacházelo v centru Káhiry a bylo po puči několikrát napadeno. Poslední soubor mezi reformátory a konzervativci se konal u příležitosti parlamentních voleb v roce 2010. Reformátoři se vyslovili pro neúčast, ale vedení rozhodlo opačně. Výsledky voleb byly deprimující, neboť opozice dostala pouze tři procenta hlasů. V reakci na to Muslimské bratrstvo a Wafd založily opoziční parlament a připravovaly ústavu. Opozice přestala věřit, že je možné změnit charakter režimu parlamentní evoluční cestou.

Role Muslimského bratrstva v egyptské revoluci 2011

Dne 28. ledna 2011 se po krátkém zaváhání Muslimské bratrstvo připojilo k povstání a poskytlo své organizační zkušenosti a logistické zázemí plně revoluci. Ichwáni se zvláště osvědčili při obraně demonstrantů na náměstí Tahrír v Káhiře před ozbrojenými gangy najatými režimem (*baltadžija*). Rovněž mladí Ichwáni-blogeri byli v pravidelném kontaktu se sekulárními protějšky a přes sociální sítě si vyměňovali informace. Aby mohli lépe spolupracovat se sekulární opozicí, vyhýbali se islamisté používání islámské symboliky a způsobů vyjadřování. Revoluce měla podle nich celonárodní, demokratický charakter a nebyla islámská.

Hroutící se režim začal akceptovat nejsilnější opozici, a tak se stalo, že i Muslimské bratrstvo bylo pozváno viceprezidentem Sulejmánem k rozhovorům. Nejvyšší rada armády (SCAF) zařadila do osmičlenného výboru pro reformu ústavy právníka Muslimského bratrstva Sabhího Sáliha. Před rezignací Mubáraka Muslimské bratrstvo slíbilo, že nepostaví kandidáta na prezidenta a nepřijme post v nové přechodné vládě. Odmítlo i dominanci v nově zvoleném parlamentě a slíbilo, že se nebude ucházet o více než 50 % křesel v budoucím parlamentu (Wickham 2013: 170).

Muslimské bratrstvo společně se salafisty organizovalo kampaň za přijetí dodatků k ústavě v referendu, protože existovaly obavy, že nepřijetí by vedlo k přepracování ústavy a vyškrtnutí článku dvě týkající se šarí'y jako hlavního pramene legislativy. Opoziční sekulární tábor obvinil Muslimské bratrstvo, že využívá náboženství pro své záměry.

Klíčovou událostí bylo vyhlášení Strany svobody a spravedlnosti FJP (*Hizb al-hurrija wa al-'adála*) v dubnu 2011, která měla být otevřena všem občanům bez ohledu na víru či pohlaví. Předsedou se stal Muhammad Mursí, řazený mezi pragmatiky a orientující se spíše na konzervativce. Viceprezidentem měl být 'Assám Muhammad al-'Arján a generální tajemník Muhammad Sa'ad al-Katatní. Předsednictvo Maktabu al-iršád *de facto* řídilo a financovalo stranu a jmenovalo své lidi do nejvyšších funkcí. Členská základna Muslimského bratrstva se navíc mohla stát členem pouze této strany, žádné jiné. Tyto postoje odradily některé reformně naladěné členy. Bývalý poslanec za Muslimské bratrstvo Ibrahim Za'rafání vytvořil vlastní

stranu *an-Nahda*, ke které se přidal bývalý náměstek muršida Habíb. Reformátor Abú al-Futúh nuceně opustil řady Muslimského bratrstva a stal se téměř sekulárním liberálem. Později se rozhodl kandidovat na prezidenta jako nezávislý. Počet přeběhlíků z řad Muslimského bratrstva se po revoluci zvýšil a většina zamířila do stran Wasat a Nahda. Kromě nich existovaly i další disidentské strany Muslimského bratrstva. Hizb ar-Rijáda, Wasat a Nahda byly stranami střední generace 70. let (Steuer 2016: 85), zatímco mladí revolucionáři-blogeři Muslimského bratrstva si vytvořili vlastní stranu Egyptský proud (*Tajjár misrí*). Slavný bloger M. Naggár pomáhal vytvořit stranu Spravedlnost (*'Adl*).

Rovněž mladí Ichwání začali požadovat reformy a zvýšení pravomoci šúrá, omezit pravomoci muršida a jeho náměstků při rozhodování a prosazovali větší podíl žen a mladých ve vedení. Maktab al-iršád tuto konferenci odmítl a následně vyloučil několik účastníků z Muslimského bratrstva. Vyloučení hrozilo za spolčení s Abú al-Futúhem či stranou Egyptský proud. V Muslimském bratrstvu začala převládat mentalita ghetta. Poskytlo členům náboženské vedení a horizontální sociální solidaritu, ale bylo orientované dovnitř, nikoli na vztahy s vnějším světem. Výměnou vyžadovalo od svých členů naprostou poslušnost, loajalitu a disciplínu (el-Sherif 2014).

Nejsekulárněji orientovanou opozicí znepokojovaly nedostatečně vysvětlené způsoby zavádění šarí'ý do praxe. Muslimské bratrstvo se omlouvalo blíže nespecifikovaným veřejným zájmem (*maslaha 'amma*). Přísné koranické tresty (*hudúd*) neměly být aplikovány, protože by uškodily společnosti (Wickham 2013: 188). Veřejným zájmem se zdůvodňovaly různé restrikce a zákazy s cílem vychovat skutečného muslima, rodinu a společnost. Nezávislý výzkum Pew Research Center z roku 2010 potvrdil silně konzervativní smýšlení Egyptanů, když 85 % z nich považovalo islám v politice za pozitivum a velká většina si přála zavést šarí'ú (The World's Muslims 2013).

Levicové, nacionalistické a liberální menší strany chtěly během diskusí o ústavních principech uzavřít dohodu o tzv. nejvyšších principech, aby aspoň prosadily část svého programu, protože očekávaly nízké zastoupení v parlamentu. Muslimské bratrstvo označilo tento přístup za elitářství, protože návrh ústavy mohou formulovat teprve jednotlivci zvolení lidem a návrh musí být schválen opět lidem v referendu. Je možné, že jejich důraz na vůli lidu odráží bezmeznou víru Egyptanů v konzervativní islámské

hodnoty, ale i přesvědčení, že obstojí v parlamentních volbách. Nakonec bylo dohodnuto, že na přípravě ústavy se budou podílet politické a občanské skupiny napříč politickým spektrem. Výsledný dokument musel garantovat osobní svobody jednotlivce a specifické hodnoty a identitu Egyptanů. Sekulární opozice sdružená v Demokratické koalici pro Egypt začlenila do své charty (pasáž o základních hodnotách společnosti) vedle liberálnědemokratických hodnot i islám jako *dín wa dawla* (jako náboženství a stát) a šarí'ú jako primární zdroj legislativy. Muslimské bratrstvo se zavázalo, že se nebude během voleb ucházet o více než padesát křesel v parlamentu, bude vládnout pouze v koaliční vládě a nepostaví prezidentského kandidáta (Ghanem 2016: 14–15).

Dne 29. července byla na náměstí Tahrír salafisty zorganizovaná masivní demonstrace za vytvoření islámského státu, ke které se přidaly i Muslimské bratrstvo a FJP. Demonstranti provolávali hesla proti liberalismu, sekularizaci a požadovali Korán jako ústavu. Salafistická formace *Asála* (Autentičnost) dokonce odmítla znění článku dvě ústavy a požadovala, aby místo principů šarí'ý byly uvedeny příkazy šarí'ý. Muslimské bratrstvo si na jednu stranu chtělo udržet svého významného ideologického spojence, ale na druhou stranu se obávalo, že extrémní postoje salafistů pokazí demokratickou image Muslimského bratrstva a naruší spolupráci se sekulární opozicí.

Významnou událostí byly parlamentní volby, které proběhly na podzim 2011 pod dohledem Nejvyššího výboru vojenských sil (SCAF) a v nichž FJP vytvořila společně s Wafdem a několika malými sekulárními stranami koalici nazvanou Demokratická aliance. Deklarovaným cílem bylo usilovat o prosazení demokracie a občanského státu, ale existovaly obavy z mobilizace stoupenců starého režimu. Aliance se postupně rozrostla na čtyřicet stran, a zahrnovala dokonce i salafisty. Některé strany začaly opouštět alianci, protože se bály hegemonie Muslimského bratrstva – FJP (např. *Tagamu'*, Demokratická fronta a *Wafd*). Kandidáti FJP se ucházeli o 70 % všech možných křesel v lokálních distriktech. Porušili tak svůj slib, že se budou ucházet jen o 45–50 % křesel, což bylo alibisticky vysvětleno očekávaným nižším ziskem 35–40 %. FJP vedla kampaň pod heslem „My přineseme Egyptu dobro“ a vyhýbala se islámským heslům a symbolům.

Dobře sehraný tým Muslimské bratrstvo-FJP zaměřil volební kampaň na okrajové čtvrtě měst (*'ašwa'íját*) a oblasti obývané nižší střední třídou a chudými lidmi v Horním Egyptě i Deltě. Program oslovoval samozřejmě

i střední a vyšší třídu státních zaměstnanců i kvalifikovaných odborníků, mezi nimiž měli Ichwání rovněž své stoupence. Většinu egyptských voličů nezajímala politika a ideologie, ale spíše ekonomickosociální problematika (inflace, nezaměstnanost, dostatek pracovních míst, finanční bezpečnost rodin) (Esposito 2016: 215). Do kampaně bylo zapojeno velké množství oddaných dobrovolníků. Popularitu jim zajistila jejich dlouhodobá charitativní práce a schopnost zajišťovat sociální služby i v odlehlých oblastech. Demokratická aliance obdržela přibližně 10 milionů hlasů a překvapivě uspěla i salafistická Islámská aliance – ta získala 7,5 milionu hlasů. Salafistická výzva (*Daawa salafija*), největší salafistická organizace, byla mimořádně populární v chudinských čtvrtích Alexandrie, kde dlouhodobě poskytovala sociální služby a charitu. Islamisté zcela ovládli parlament. FJP obdržela 216 křesel (43,4 %) a Islámská aliance 125 křesel (25 %). Strany se sekulárnědemokratickou orientací získaly dohromady jen 20 % křesel. Generální tajemník FJP Saád el-Katatní byl zvolen předsedou parlamentu. Ve dvanácti parlamentních výborech z devatenácti předsedali zástupci FJP. Neislámské strany předsedaly pouhým čtyřem výborům.

FJP a salafistické strany dominovaly ve stočlenném ústavodárném shromáždění, které bylo pověřeno přípravou ústavy. Z poloviny bylo tvořeno poslanci a z poloviny experty-právnický. Sekulárně liberální poslanci protestovali proti tomu, že 66 % členů US jsou islamisté. Výběr byl proveden nečestně, tj. nikoli podle odborné úrovně, ale podle stranické příslušnosti. Bylo nominováno pouze šest žen a pět Koptů (Ghanem 2016: 15). Asi třetina členů ústavodárného shromáždění začala na protest bojkotovat zasedání. FJP hájila složení shromáždění poměrem hlasů ve volbách, v nichž sekulárně demokratické strany propadly. Skupina právníků podala žalobu k Nejvyššímu správnímu soudu, ve které označila ústavodárné shromáždění za nereprezentativní a požadovala jeho rozpuštění.

Úsilí FJP o vytvoření nové vlády bylo narušeno vyhlášením SCAF, že vláda musí být jmenována podle Ústavní deklarace z roku 2011 až prezidentem. SCAF si tak uchovala kontrolu nad kabinetem až do zvolení nového prezidenta.

Hlavním cílem islamistů se stalo zvolení prezidenta loajálního FJP. Zpočátku byla snaha přemluvit nezávislé kandidáty, aby kandidovali za FJP, ale bez výsledku. Muslimské bratrstvo se proto rozhodlo postavit vlastního kandidáta, čímž porušilo další svůj slib – nekandidovat na prezidenta.

To bylo zdůvodněno tím, že existoval strach, že armáda skuteční převrat a rozpustí parlament. Prezident měl být mocenskou pojistkou, že se tak nestane. Stoupenci kandidatury tvrdili, že SCAF usiluje o to, aby FJP nejmenovala ministry, a tudíž kandidaturu chápali jako obranný akt. Vedení Muslimského bratrstva bylo v této otázce rozdělené. Odpůrci argumentovali, že poklesne prestiž Muslimského bratrstva, pokud poruší slib. Nakonec se členové Madžlisu aš-šúrá těsným počtem hlasů rozhodli pro kandidaturu. Navrženým kandidátem se stal multimilionář-podnikatel Chajrat Šátir, který se staral o finanční záležitosti Muslimského bratrstva. Patřil mezi pragmatické stoupence konzervativního křídla, ale dovedl jednat i s reformátory. Tento krok dále upevnil přesvědčení nemalé části opozice a hlavně stoupenců Mubárakova režimu, že Muslimské bratrstvo – FJP usiluje o úplné ovládnutí státu. Reakce přišla velmi záhy. Dne 1. dubna Nejvyšší správní soud zrušil ústavodárné shromáždění s odůvodněním, že parlament chyboval, když nominoval 50 % členů z řad poslanců. Představitelé FJP v parlamentu chápali rozhodnutí jako politicky motivované, přesto započali sestavovat nové shromáždění.

Bezprostředně poté Prezidentská volební komise (jmenovaná SCAF), složená ze sympatizantů starého režimu, diskvalifikovala deset kandidátů, včetně Chajrata Šátira, protože byl v roce 2007 odsouzen vojenským soudem na sedm let vězení (Presidential Election in Egypt 2012: 9). Muslimské bratrstvo protestovalo a uvádělo argument, že soud byl politicky motivovaný a podjatý. Muslimské bratrstvo s odvoláním ke komisi neuspělo, a tudíž muselo navrhnout nového kandidáta. Stal se jím inženýr Muhammad Mursí, který byl řazen mezi pragmatické konzervativce. Silně se angažoval při sestavování kontroverzní platformy Muslimského bratrstva v roce 2007. I když měl zkušenosti z fungování egyptských institucí, nebyl příliš vhodným kandidátem, protože byl považován za pouhou loutku konzervativců a navíc byl mediálně nepřitažlivý. Kampaň byla vedena z centristických pozic a zaměřena na posílení demokracie obohacené o islámské tradice a hodnoty a zachování šaría coby hlavního zdroje legislativy. Slíbil plná občanská práva pro bratry Kopty coby egyptské občany. Jeho úspěch závisel na maximální podpoře Muslimského bratrstva. První kolo prezidentských voleb bylo dost vyrovnané. Vyhrál ho Mursí (24,7 %), následován posledním Mubárakovým premiérem A. Šafiqem (23,6 %). Na třetím místě byl sekulární násirista Hamdín Sabahí (20,7 %) a na čtvrtém

disident-reformátor a bývalý člen Muslimského bratrstva 'Abd al-Mun'im al-Futúh (17,4 %) (The Carter Center 2012: 63). Poslední dva byli kandidáti sekulární demokratické opozice, která přijala výsledky s hořkostí a s výčitkami, že nepostavila pouze jednoho jediného kandidáta. Mursí dostal nejvíce hlasů v Gíze a v provinciích Horního Egypta, Šafíq zase v oblasti Delt. Mursí obdržel jen polovinu hlasů, než dostala v parlamentních volbách Demokratická aliance ovládaná Muslimským bratrstvem, což mohlo být způsobeno mimo jiné i neúspěšným působením Muslimského bratrstva v parlamentu. Šafíq byl původně mezi vyškrtnutými kandidáty, ale poté, co se odvolal, byl opět zařazen mezi kandidáty. Byl silně podporovaný ze zahraničí, především Spojenými arabskými emiráty, které si nepřály, aby se Muslimské bratrstvo legálně zmocnilo postu prezidenta (Mohie – Bahgat 2015).

Před druhým kolem Šafíq lehce strašil Kopty a ženy před islamizací a všechny pak před chaosem a tmářstvím. Mursí se vydával za kandidáta revoluce a vyzýval ke sjednocení Egyptanů proti návratu starého režimu pod heslem „V jednotě je naše síla“ (*Quwwatuná fí wahdatuná*). Sliboval pestrobarevné složení budoucího prezidentského týmu, který měl zahrnout i Kopty, salafisty, ženy, mládež i vlastenecké kandidáty na prezidenta. Slibil nové ústavodárné shromáždění složené ze zástupců různých politických a sociálních sil. Islámští reformisté a nezávislí intelektuálové chtěli od Mursího příslib občanského demokratického státu.

Poté přišel další úder ze strany Nejvyššího ústavního soudu. Nejprve očistil kandidaturu Šafíqa a Zákon o politické izolaci schválený parlamentem (o desetiletém zákazu kandidatury prominentů bývalého režimu) označil za neplatný. Ještě horší pro Muslimské bratrstvo bylo jeho rozhodnutí anulovat volební výsledky pro třetinu křesel shromáždění, které byly rezervovány pro nezávislé, protože byli místo nich nominováni i straníci (většina FJP) (Egypt Court Orders Dissolving of Parliament 2012). SCAF na základě tohoto rozhodnutí ihned rozpustil parlament, uzavřel jeho brány a postavil před ně ozbrojenou stráž. Muslimské bratrstvo a FJP označily tento krok za přímočarý vojenský převrat. Předseda parlamentu S. Katatní prohlásil, že rozpuštění je nelegitimní, protože neexistuje ústava (Egypt Court Orders Dissolving of Parliament 2012).

Motivace Nejvyššího ústavního soudu byla vysvětlitelná rozpory mezi parlamentem a soudní mocí v souvislosti s parlamentním návrhem na

reformu soudnictví. Mnozí soudci se obávali ztráty své nezávislosti. Parlament ostře kritizoval vynesení mírných rozsudků nad Mubárákem a dalšími vysoce postavenými stoupenci bývalého režimu obviněnými za souhlas se střelbou do demonstrantů. Nicméně soud zprostil Mubáraka a jeho syna obvinění z korupce. Muslimské bratrstvo velmi ostře kritizovalo rozhodnutí soudu a předseda parlamentu přednesl návrh vytvořit výbor pro vyšetřování soudní korupce. Načasování tohoto kroku těsně před závěrečným kolem prezidentských voleb vzbuzuje oprávněný dojem, že šlo o účelově politickou akci mající zpomalit nástup Muslimského bratrstva k moci v případě, že získají post prezidenta.

Závěrečné kolo prezidentských voleb vyznělo lépe pro Mursího, který obdržel 51,7 % hlasů a stal se prvním islamistickým prezidentem v historii Egypta. Šafíq obdržel 48,3 %. Účast byla o málo větší než v prvním kole – 51,9 %.

SCAF si chtěl udržet své pozice i po volbách a vydal nový dodatek k ústavní deklaraci z března 2011, podle kterého byl prezident zbaven pravomocí v otázkách týkajících se národní obrany a bezpečnosti. Do doby, než vznikne nová ústava, si SCAF má udržet plnou kontrolu nad ozbrojenými silami, včetně kontroly ministerstva obrany, a bude rozhodovat o veškerém povyšování v armádě a jmenování do funkcí (SCAF 2012). SCAF a Nejvyšší soudní rada na základě článku 60 mohly požádat ústavní shromáždění, aby znovu zvážilo jakékoli ustanovení, které bylo v rozporu s cíli a základními principy revoluce či principy zakotvenými v předchozích ústavách. SCAF si chtěl aspoň na krátké období zabezpečit kontrolu nad armádou a v delším horizontu i nad přípravou ústavy, tak aby nebyly ohroženy zájmy a privilegia armády.

Dne 12. června zvolil parlament nové ústavodárné shromáždění. Zahrnovalo dvacet osob z řad Muslimského bratrstva a deset salafistů. Islámský tábor ještě zahrnoval šajchy z univerzity al-Azhar, zástupce strany Wasat, salafistické šajchy a islámské nezávislé. Celkem islámský blok nominoval 57 členů. Sekulární tábor byl opět rozdělen, když část odmítala pracovat v orgánu ovládaném islamisty. Nakonec se ale podařilo ustanovit shromáždění, ale rozpuštění parlamentu zpochybnilo i jeho existenci. SCAF nešlo zřejmě o demokratickou ústavu, ale o to, aby si armáda uchovala své postavení. Vydával se za sílu, která je kdykoli schopná zbrzdit nástup Muslimského bratrstva k moci.

Nejvyšší ústavní soud rovněž anuloval článek 1 zákona 17/2012, který zakázal představitelům předchozího režimu zastávat politické posty. SCAF sice předstíral, že trvá na jeho pokračování, ale nebránil tomu, aby byl zákon uveden v účinnost, čímž umožnil členům NDP kandidovat v parlamentních volbách a Šafíqovi na prezidenta (Abed 2011).

Nová egyptská vláda byla složena z 29 technokratů, včetně sedmi ministrů z přechodné vlády, ve které pouze čtyři ministři pocházeli z řad Muslimského bratrstva či FJP. Kabinet zahrnoval dvě ženy a jednoho Kopta. Premiérem byl technokrat Hišám Qandíl. Nejzajímavější bylo jmenování polního maršála z mubárakovského období Tantáwího do funkce ministra obrany, zřejmě s cílem uklidnit armádu. Na druhou stranu došlo ke konzervování silné role armády a byrokracie v politickém porevolučním systému (Perry 2012). Mursí měl k dispozici státní instituce a úředníky, kteří byli z velké části loajální předchozímu režimu, což platilo především pro ministerstvo vnitra a soudnictví. Prosazovat reformy narušující *status quo* bylo riskantní. Je zarážející, že FJP se zbavila lehkovážně kontroly nad silovými ministerstvy. Jediným odvážným krokem bylo odvolání polního maršála Tantáwího, vrchního velitele vojsk a šéfa SCAF a také šéfa výzvědné služby Murada Múwáfího. Odvolání Tantáwího bylo předem dojednáno s mladšími vysokými důstojníky, jako byl např. generál Abdel Fattáh Sísí, kteří chtěli převzít nejvyšší posty v armádě (Azzam 2013). Navíc byli Tantáwí a také šéf štábu Sámí 'Anan následně vyznamenáni a stali se poradci prezidenta. Rovněž další vysokí důstojníci-vrchní velitelé byli štědře odměněni různými benefity (Kandil 2015: 138–139). Muslimské bratrstvo akceptovalo kontrolu ze strany SCAF nad vnitřní bezpečnostní politikou a *de facto* i zahraniční politikou. Armáda si nadále udržela též ekonomickou moc, neboť měla na svém účtu k dispozici vojenskou pomoc z USA ve výši 1,3 mld. USD ročně a kontrolovala třetinu egyptské ekonomiky (státní firmy a služby).

Koncem roku 2012 se události daly do pohybu. Nejprve si prezident Mursí udělil dekretem rozsáhlé exekutivní a legislativní pravomoci. Doživotní post generálního žalobce zkrátil na čtyři roky a odvolal dosavadního, který přesluhoval. Obnovil soudní proces s Mubárakem. Žádný soudní orgán nesměl rozpustit šúrá a ústavodárné shromáždění. Dokud nebude schválena ústava a zvolen parlament, vyhlásil všechny prezidentské ústavní deklarace, zákony a dekrety za závazné. Opatření vyvolalo vlnu protestů. Oponenti obvinili Muslimské bratrstvo z „ichwanizace“ všech sektorů

politického a společenského života. Islamisté chtěli upevnit moc nejen ve volených orgánech jako parlament či šúrá, nýbrž i v lokální vládě, odborech, státní správě a médiích (Lynch 2013). V kontextu situace, kdy se soudní moc ve spolupráci se SCAF snažila odebrat prezidentovi většinu jeho výkonné moci a kdy hrozila restaurace starého režimu, lze lépe pochopit Mursího jednání spíše jako zoufalou záchranou brzdu. Další zbrání proti domnělé islamizaci bylo vydání tzv. Silmího dokumentu, který měl umožnit SCAF jmenovat 50 % členů ústavodárného shromáždění, a opustit tak ustanovení ústavní deklarace z března 2011. Muslimské bratrstvo, především nejmladší členové, velice rezolutně vystoupilo proti aplikaci dokumentu a začalo všemožně zpochybňovat pravomoci SCAF (Rougier – Lacrox 2016: 6).

O měsíc později byla referendem schválena nová ústava (63,8 % hlasovalo pro). Ústava sice kladla větší důraz na náboženství, ale není možné ji označovat za potenciální nástroj či prolog k budování teokratického státu. Text ústavy znamenal opuštění autoritativní cesty, ale také odstup od předchozího konsensu na oslabení prezidentských pravomocí (Albrecht 2013). Pouze sedm článků z celkových 236 se týkalo náboženství. Nejkontroverznější byl článek čtyři, který vymezil univerzitu al-Azhar jako autonomní instituci dohlížející nad aplikací islámského práva. Již v 90. letech se stát snažil využívat al-Azhar jako poradní orgán pro účely ministerstva školství, například při schvalování nezávadnosti učebnic. Existovaly obavy, zdali tato nezávislost nepovede k zásadnímu rozšíření pravomocí, např. při přípravě legislativy či cenzurování nežádoucích školských a kulturních projektů. Pozitivním aspektem bylo, že se Muslimskému bratrstvu podařilo do textu prosadit suverenitu lidu (*hákimijat an-nás*), nikoli suverenitu Boha, jak prosazovali salafisté. V ústavě byl žádán stát, aby plnil některé ambiciózní cíle, především v sociální oblasti. Např. vyrovnání životní úrovně v různých oblastech Egypta či likvidace negramotnosti během deseti let. Rozpaky budily články 148 a 150, jež udělily prezidentu pravomoci, aby vládl pomocí dekretů a lidového referenda, čímž by získal možnost účinně odsunout parlament na vedlejší kolej. Ústava také rozšířila svobody v mediální oblasti a oslabilu moc vojenských tribunálů. Funkční období prezidenta omezila na dvě čtyřletá po sobě jdoucí období. Zahrnovala i desetiletý zákaz účasti v politickém životě pro členy mubárakovské NDP (The New Constitution of the Arab Republic of Egypt 2012). Celkově byla ústava dost umírněná a málo revoluční.

První projevy prezidenta, v nichž sliboval, že bude prezidentem všech Egyptanů, vyvolaly obavy Muslimského bratrstva, že se chce prezident izolovat od Muslimského bratrstva, případně ho i zradit. Objevily se informace, že Maktab al-iršád a jmenovitě hlavně muršid M. Badí' a finančník Muslimského bratrstva a neúspěšný kandidát na prezidenta Chálid Šáter vyvíjeli nátlak na prezidenta Mursího, aby se vedení Maktabu al-iršád podílelo na procesu rozhodování během jeho funkčního období a každé úterý s ním konzultovalo aktuální problémy. Vedení Muslimského bratrstva také vyjádřilo zájem v předstihu kontrolovat jeho domácí a zahraniční politická jednání. Kontroverzní dekrety z listopadu 2012, které vyvolaly společenské protesty, byly přijaty prezidentem pod intenzivním tlakem Maktabu al-iršád (Hatita 2014b).

Qandílova vláda převzala zemi v žalostném ekonomickém stavu. Značný rozpočtový deficit, stoupající inflace, pokles příjmů z turistiky a rostoucí nezaměstnanost byly hlavními příčinami rozsáhlé stávkové vlny v lednu 2013. Náprava nebyla jednoduchá, protože klíčové strategické podniky v zemi byly v rukou vlastníků loajálních Mubárákovu režimu, kteří neměli zájem pomáhat s reformami. Soudnictví blokovalo každý zákon i akci, kterou prezident navrhl. Ačkoli Mursí navrhl zákon o NGO, demonstracích či reformě soudnictví, žádný nebyl schválen před červnem 2013 (Pioppi 2013: 64). Rovněž schopnost vlády zlepšit bezpečnostní situaci narážela na nezájem policie i armády. Vláda dojednávala půjčku od MMF a také zvýšila počet ministrů z řad Muslimského bratrstva – FJP na deset.

Volby se měly konat v dubnu 2013, ale Nejvyšší ústavní soud zrušil volební zákon, aby jejich uspořádání odsunul na neurčito (Ben Néfissa 2013: 185). Tím byla ještě více snížena legitimita a akceschopnost státních institucí. Mursí vytvořil výbor pro přezkoumání asi 11 000 případů, kdy protestující byli po revoluci souzeni vojenskými soudy, ale ministerstvo vnitra s tímto výborem spolupracovalo velmi neochotně. V listopadu 2012 se podařilo uzavřít příměří v Gaze a následně i zlepšit bezpečnost na Sinaji.

Výsledkem souběhu všech zmíněných faktorů se v roce 2013 začalo formovat silné protestní protivládání hnutí. Mohamed Barádj a 'Amrú Muhammad Músá vedli Národní frontu záchrany, která požadovala zrušení deklarace a změnu složení ústavodárného shromáždění. Hnutí *Kifája* zorganizovalo sekulární kampaň zvanou Rebelie (*Tamarrud*), která sbírala podpisy pro výzvu k odstoupení Mursího a předčasné prezidentské volby. Údajně

získalo 22 milionů podpisů. Hlavním důvodem masové několikamilionové celoegyptské demonstrace byla zhoršená ekonomická a sociální situace v zemi, především vysoká inflace, nedostatek a zdražení pohonných hmot a plynu, pokles hodnoty libry, což mělo bezprostřední dopad na zhoršení životní úrovně širokých vrstev. Běžné Egyptany většinou nezajímaly politické hrátky vlády, SCAF a Nejvyššího ústavního soudu. Demonstrace v Káhiře se zúčastnila paradoxně také policie. Nemalá část protestujících se dovolávala armády coby zachránce (Carlstrom 2013). Stoupenci Mursího byli schopni taktéž posbírat 26 milionů podpisů pod kampaň s názvem *Hamla tadžarrud* na podporu prezidenta (el-Shenawí 2013). Naopak šajch J. Karadáví označil protest proti ústavní deklaraci jako „rebelii proti legitimnímu vůdci“ (*churúdz 'alá wálí al-amr wa fitna*) – jako chaos a neshodu (Qaradawí 2012).

Prezident protestujícím navrhl proces národního dialogu a usmíření. V projevu z 26. července 2013 slíbil vytvořit nezávislý výbor, aby posoudil všechny ústavní dodatky předložené kýmkoli s cílem dosáhnout kompromisu usmíření mezi všemi státními institucemi a vládou (Excerpts from Egyptian... 2013). Opozice návrhy na dialog ignorovala. Po vojenském převratu aktivisté z hnutí Kifája-Tamarrud přiznali, že byli řízeni policií a armádou (al-Masry al-Youm 2014). Podpisů bylo získáno pouze 8,5 milionu. Hnutí se pak rozdělilo, protože část účastníků odmítla převzetí moci vojáky, neboť chtěla pouze svrhnout prezidenta. Dne 30. června 2013 armáda vyzvala Mursího, aby splnil požadavky lidu a do dvou dnů odstoupil, což odmítl. Dne 3. července 2013 byl posléze první demokraticky zvolený prezident svržen armádou.

Muslimské bratrstvo po převratu

V první řadě potřebovalo Muslimské bratrstvo zkonsolidovat své prořídilé řady, jelikož řada aktivistů, ideologů a politiků byla uvězněna a někteří emigrovali z Egypta. Antagonismus generací přetrvával. První generace, tzv. starý proud (*tajjár aš-šujúch*), ovládala Muslimské bratrstvo během posledních dvaceti let (od nástupu muršida Mašhúra) a připravovala strategii i personální politiku. Tato generace byla plně zodpovědná za politiku a činnost Muslimského bratrstva po revoluci arabského jara. Nesla zodpovědnost za celkový neúspěch Muslimského bratrstva v letech od února 2011

až do převratu. Nejvýznamnější osobnosti této generace byly po převratu uvězněny (M. Badí', R. al-Bajúmí, Ch. aš-Šátir). Lídři M. Husajn a M. Ghazlán, kteří zůstali na svobodě, byli navíc obviněni z rozkolu uvnitř hnutí a pokusu o převrat. Druhá generace (*ad-džíl ath-thání*), která byla označována jako mladý proud (*tajjár aš-ša'ab*) či revoluční proud (*tajjár ath-thawra*), ovlivňovala významně činnost Islámského bratrstva v posledních deseti letech a byla velice aktivní po 25. únoru 2011. Organizovala veškerou pouliční protestní činnost po převratu z 3. července 2013 a měla zájem o přežití Islámského bratrstva v době mimořádných represí ze strany režimu. Tato generace se vydělovala podle věku na další dvě skupiny. Střední generace (*džíl al-wasat*), která byla vynesena na vedoucí posty. Zemědělský inženýr Muhammad Wahdán byl zodpovědný za sekci výchovy Islámského bratrstva a v únoru 2012 byl zvolen do Maktabu al-iršád. V roce 2015 byl zatčen a uvězněn. Mezi dalšími zvolenými byli Muhammad Kamál, Husajn Ibrahim, 'Alí Batích a Muhammad Sa'ad 'Alíwa, tj. nové tváře, nicméně tito lídři přešli do ilegality. Mezi ně je třeba uvést i Ahmada 'Ábd ar-Rahmána, předsedu zahraničního úřadu Islámského bratrstva v Turecku. Druhou skupinu tvořila mládež, která se po převratu radikalizovala. Jejich hlavní představitel byl oficiální mluvčí Islámského bratrstva Muhammad Muntasir (Tadros 2015).

Rozpory mezi oběma generacemi probíhaly po celé období od 25. února 2011 až do současnosti a týkaly se především odlišných názorů na postoje k režimu. Stará generace i nadále odmítala konfrontaci s režimem, protože soudila, že Islámskému bratrstvu přivodí velké problémy jak v krátkodobé, tak v dlouhodobé perspektivě. Radila vrátit se k jednacím stolu a najít kompromis. Staré vedení zcela podcenilo možné dopady opoziční demonstrace z 30. června. Nepřipouštělo možnost převratu a následné brutální rozehánění pokojné demonstrace na náměstí Raba'a al-Adawíja v srpnu 2013. Nečinnost vedení v reakci na tyto události paralyzovala akceschopnost Islámského bratrstva v kritickém okamžiku a měla za následek značné lidské a politické ztráty. Staré vedení přijalo strategii pasivní rezistence, vycházející z priority přežít a udržet soudržnost Islámského bratrstva za každou cenu. Naopak mladá revoluční generace prosazovala nekompromisní změnu zkorumpovaného egyptského režimu. Tato změna měla zahrnout výměnu politiků, tradičních lídrů, restrukturalizaci průmyslových podniků a úplné přebudování státu od základů. Přijala strategii „pozitivního odporu“ (*al-muqáwama al-'idžábíja*). Zavázala se k jednání, nikoli pouze k reakci

na vývoj událostí, a to s důrazem na právo na sebeobranu. Nemínila si klást předem nějaké limity na použití nástrojů a prostředků pro řešení současné krize. Vedení Islámského bratrstva provedlo průzkum mínění ve vlastní členské základně, který potvrdil, že většina členů se vyslovila pro revoluční strategii. Další posílení legitimacy nastoupené revoluční cesty znamenalo prohlášení 150 předních znalců islámského práva (*ulamá'*), kterému předcházela i fatwa. Dokument zdůvodnil právo Islámského bratrstva na odpor všemi prostředky proti nespravedlnosti, tyranii a převratu (Kámil 2015).

Bezprostředně po převratu chtěla mladá generace kompletní změnu vedení a nové volby, ale po krvavých událostech z října 2013 na náměstí Raba'a al-Adawíja a Nahdat Misr změnila názor. V únoru 2014 se konaly první volby. V důsledku bezpečnostní situace nebylo možné soustředit voliče v jedné lokalitě, a tak se hlasy musely různě předávat a sčítat. Muhammad Badí', přestože byl uvězněn, se opět stal muršidem, avšak tentokrát jen symbolickým. Zodpovědnost za činnost Islámského bratrstva převzal agronom Muhammad Táhá Wahdan. Generální tajemník M. Husajn byl údajně uvolněn za jeho kritiku mladých Islámských bratrů v období povstání. Mladá generace získala rozhodující pozice ve vedení, což bylo starou generací akceptováno s odůvodněním, že by se mladí v případě jejich marginalizace mohli přidat k teroristickým hnutím. Došlo k decentralizaci a k redukci počtu osob ve vedení a také celkových nákladů na chod aparátu. Byly posíleny výbory pro kázání, práva a charitu, což naznačovalo, že Islámské bratrstvo se vrací k původnímu poslání. Na počátku roku 2014 byly obnoveny schůzky na úrovni rodin (*usar*), nejnižšího vzdělávacího článku Islámského bratrstva. Odpor vůči režimu pokračoval, i když režim nepřesvědčivě nabízel normalizaci vztahů a propuštění části zadržovaných v případě, že Islámské bratrstvo uzná Sísího prezidentství a legitimitu revoluce z 30. června (Hashem 2015). Strach z rozkolu hnutí a následné ztráty podpory zezdola nedovolil akceptaci návrhů. Na počátku roku 2014 se na stránkách Ikhwanonline.com objevilo prohlášení Islámského bratrstva vyzývající k džihádu a oznamující ukončení etapy nenásilného boje. Džihád meče byl preferovaným nástrojem mladých členů Islámského bratrstva, ale byl zaměřen pouze na svržení nelegitimního režimu, a nikoli prosazování takfíru, jak bylo typické pro teroristy z ISIS či Ansár al-bajt al-maqdis.

V roce 2015 byl pod patronací turecké vlády v Istanbulu vytvořen Výbor pro řízení krize v zahraničí (*Maktab idárat al-azma bi al-cháridž*)

a mobilizaci. Zahrnoval domácí i zahraniční vedení, jehož cílem mělo být svržení Sísího režimu. Členové istanbulského centra byli přívrženci strategie třetího muršida Tilmisáního, který prosazoval otevřenou organizaci meritokratického charakteru ochotnou přijmout každého, kdo se chtěl podílet na islámském projektu Muslimského bratrstva (Willi 2016). Výbor měl sedm členů z Kataru, Turecka, Malajsie a Súdánu a nahradil Maktab al-iršád. V čele byl lékař Ahmad 'Abd ar-Rahmán. Mezi dalšími osobnostmi byl bývalý poslanec a člen Madžlisu aš-šúrá Gamál Hašmat, 'Amr Darrag, bývalý ministr plánování a Jahjá Hamíd, bývalý ministr plánování a marketingový ředitel Vodafonu. Výbor deklaroval, že se nebude vměšovat do záležitostí jednotlivých národních frakcí Muslimského bratrstva. Za tímto účelem měly být obnoveny vztahy se sekulární opozicí (Smith 2016). Útoky režimu proti liberální opozici, studentům a odborářům se zintenzivnily v roce 2015 a perspektiva účelového spojení se zdála reálná. Rovněž zahraniční byro dne 28. května 2015 vyzvalo ke svržení režimu.

Vedle egyptského a istanbulského zahraničního centra existovalo rovněž londýnské zahraniční centrum – Mezinárodní organizace (*Tanzím duwalí*) –, vytvořené v roce 1982 pátým muršidem Mašhúrem. Od roku 2010 ho vedl Ibrahím Munír a bylo známé i pod názvem *ar-Rábita*. Podporováno bylo starou generací lídrů z Maktabu al-iršád, reprezentovanou především Chajratem Šátirem a Mahmúdem 'Izzatem, avšak jeho existence začala být ohrožována alternativním istanbulským a egyptským centrem.

Situace se vyhroutil v květnu 2015, kdy soud vynesl rozsudky smrti nad předními lídry Muslimského bratrstva, včetně muršida M. Badi'. Členská základna v Egyptě a část istanbulského vedení prosazovala odvetu, zatímco staré londýnské centrum preferovalo dosavadní nenásilnou cestu odporu a pokládalo se za jediné legitimní vedení Muslimského bratrstva. Stoupenci nenásilí byli členskou základnou v Egyptě označeni za zrádce. Nový obrat nastal poté, co egyptská policie v červenci 2015 zavraždila třináct členů Výboru pomoci obětem represí. Potom došlo ke sblížení Úřadu pro řízení krize v Egyptě s lídry staré generace orientované na londýnské centrum (tzv. *qutbisti*), který byl poté přejmenován na Nejvyšší administrativní výbor (*Ladžna idárijá 'uljá*). *Modus vivendi* mezi stoupenci násilí a nenásilí byl dočasný. Dne 13. prosince 2015 poslal Muhammad 'Abd ar-Rahmán (londýnské centrum) dopis káhirskému vedení, v němž jim oznámil ukončení jejich členství v Maktabu al-iršád a uvolnil je i z administrativních postů.

Mezi postiženými byl Muhammad Muntassir (mluvčí) a Muhammad Kamál (vůdce studentského výboru). Vnitřní převrat měl údajně sjednotit Muslimské bratrstvo a upevnit kontrolu nad egyptskou členskou základnou ze strany londýnského a istanbulského centra (Willi 2016). Mahmúd 'Izzat se stal „dočasným vůdcem“ Muslimského bratrstva a Ibrahím Munír jeho zástupcem. Tato frakce měla svoje vlastní webové stránky Ikhwan.site. Mladé egyptské vedení se vzepřelo diktátu ze zahraničních center a potvrdilo legitimitu Nejvyššího správního výboru. Revoluční orientace zůstala zachována. Pět let po revoluci zůstalo Muslimské bratrstvo rozdělené a neschopné dohody na společné strategii. Alexandrie a Fajjúm uznávalo istanbulské centrum a členská základna v Monúfije a Mansúře preferovala staré vedení z Maktabu al-iršád.

Muslimské bratrstvo a univerzita al-Azhar: komplikované vztahy v nelehké době

Bezprostředně po nástupu prezidenta A. Sadáta na počátku 70. let 20. století začal al-Azhar působit jako na státu nezávislá instituce. Muslimské bratrstvo a al-Azhar měly společný zájem o postupnou islamizaci společnosti, zavádění islámské legislativy a společně kritizovaly militantní islamisty. U Muslimského bratrstva i al-Azharu převažoval proud držící si odstup od tvrdého wahhábistického výkladu islámu. Obě instituce měly i smířlivý postoj k súfismu. Al-Azhar se po revoluci postavil proti útokům salafistů na súfijské hroby svatých (Desouki 2012: 30–31). Je známo, že i Hasan al-Baná měl velký zájem o súfismus a nechal se jím inspirovat. Mnoho ulamá' al-Azharu sympatizovalo s Muslimským bratrstvem a dost absolventů univerzity se stalo pozdějšími lídry Muslimského bratrstva v různých arabských zemích. Tato symbióza byla narušena poté, co se Muslimské bratrstvo dostalo po revoluci v roce 2011 k moci a začalo rozhodovat o konečné podobě islámských zákonů s podporou demokratických institucí. Al-Azhar reprezentoval umírněný islám, jehož výklad byl spojen se zájmy autoritářského státu, který mu udělil nezávislost a výjimečné postavení ve společnosti. Muslimské bratrstvo na počátku druhé dekády 21. století zastávalo názor, že je možné dosáhnout islamizace s pomocí demokratických institucí (republikánský islám). Al-Azhar, *Dár al-iftá'* (instituce vydávající náboženská

dobrozdání fatva v rámci ministerstva spravedlnosti) a ministerstvo waqfů (*Wizárat al-Awqáf*) tvořily trojici institucí státního islámu v autokratickém státě, jakým byl Egypt za Mubáraka i Sísího. Sbližování SCAF s al-Azharem nastalo poté, co se rozšířila zpráva, že Qandilova vláda se chystá nominovat salafistického klerika za ministra waqfů a snad i Ichwána do funkce muftího (Desouki 2012: 34).

Júsuf Karadáví, islámský učenec sympatizující s Muslimským bratrstvem, trval na tom, že legitimita vládců v moderním světě může být zajištěna jen prostřednictvím férových voleb, nikoli demonstrací a následujícím vojenským převratem. Ve své fatvě tvrdil, že povinností muslima je podpořit Mursího coby legitimního vládců (*walí al-amr*) a je zločinem stát proti němu. Vyzval muslimy v celém světě, aby se stali mučedníky v Egyptě (tj. vyhlásil džihád) (Schenker 2013). Šéf al-Káidy Ajman Zawáhiri sice odsoudil převrat jako nezákonný, na rozdíl od Muslimského bratrstva však nikoli s poukazem na narušení principů voleb a demokracie, ale tím, že jediným zdrojem legitimacy podle al-Káidy je šarí'a (Shideler 2013). Egyptský muftí Alí Džumú'a, typický představitel autokraticky pojatého výkladu islámu, obhajoval tezi, že i legitimní vládců odstraněný od moci převratem přestává být legitimním vládcem. Džumú'a byl rovněž silným nepřítelem náboženského pluralismu, který podle něho způsobil současný nárůst náboženského extremismu. Interpretace islámu se zmocnili extremisté bez patřičného náboženského vzdělání, jež vnášejí do hlav věřících chaos a rozdělují islámskou ummu. Jsou zdrojem politické nestability a náboženské rozvolněnosti. Konec krize náboženství ukončí státem přijatý zákon, který bude kriminalizovat neoficiální výklad islámu. Muftí během převratu vyzval egyptské vojáky a policii k zabíjení stoupenců Mursího, které označil za cháridžovce, pekelné psy a pokrytce (Elmasry 2015). Někteří šajchové al-Azharu dokonce označili Muslimské bratrstvo za polyteisty či takfiristy. Al-Azhar sice podpořil převrat, ale byl mnohem zdrženlivější než Dár al-iftá'. Šajchové al-Azharu se obvykle vyjadřovali ve smyslu starých sunnitských moudrostí, jako např. „přijatelnější je ďábel, kterého známe“ nebo „lepší být jeden rok pod vládou tyрана než prožít šedesát let konfliktů a občanských válek“. Pro egyptskou společnost byly tyto argumenty lépe akceptovatelné. Na základě těchto názorů bylo Muslimské bratrstvo řazeno mezi tzv. obchodníky s náboženstvím (*tudždžár ad-dín*), kteří mají navíc svoji vlastní hierarchickou strukturu a náboženské autority nezávislé na egyptském

státě. Sekulární opozice ostře kritizovala ústavu z roku 2012 za to, že udělila al-Azharu status nezávislé instituce a pravomoc kontrolovat legislativu státu, zda je v souladu s islámským právem. Obavy byly i z cenzury (Albrecht 2012). Muslimské bratrstvo nemělo nic takového v úmyslu, jak o tom svědčí schvalovací procedura zákona o cenných papírech (*sukúk*) z roku 2012. Přestože byl zákon navržen v souladu s islámským právem, salafisté ho přesto kritizovali. Argumentovali tím, že se snaží obejít islámský zákaz úroků (*ribá*). Muslimské bratrstvo interpretovalo příslušná ustanovení ústavy takovým způsobem, že nedávala al-Azharu při schvalování zákonů pravomoc konečného soudce, ale pouze roli možného (nikoli povinného) konzultanta či poradce Nejvyššího ústavního soudu zodpovědného za ústavnost zákonů. Zákony měl podle Muslimského bratrstva schvalovat parlament, jediný legální zákonodárce (Sámí – Džalál 2013). Al-Azhar a salafisté úporně odmítali tento model a vláda byla nakonec donucena předložit zákon o cenných papírech ke schválení al-Azharu, který návrh zákona rezolutně odmítl. Muslimské bratrstvo nemělo v úmyslu snižovat roli ulamá' při výkladu islámského práva, což potvrdil například Karadáví svojí kritikou tzv. „islámského státu“ (*chalífátu*). Podle jeho názoru vyhlášovat chalífát nepřísluší žádné frakci, protože tato funkce je v každém muslimském státě svěřena pouze učencům (*ulamá'*). Oni mají určovat legitimitu vlády (Shoebat 2014).

Strach al-Azharu ze ztráty privilegií zaručených autoritativním státem zřejmě motivoval vedení této instituce k tomu, že podpořilo Sísího převrat a odstranění ideologicky blízkých umírněných salafistů od moci. Suverenita lidu (*hákimíjat an-nás*) nebyla preferována ani salafisty ani al-Azharem. Striktní salafisté ze strany an-Núr po převratu nebyli zakázáni a na oplátku podpořili pučistický režim. Nová ústava z roku 2013 uznala al-Azhar jako hlavní autoritu (*al-mardža'ija al-asásija*) pro formulaci, výuku a dohled nad islámem v Egyptě. Mursího ústava z roku 2012 zaručovala al-Azharu nezávislost na státu, což vyvolávalo obavy sekularistů z jeho možné role cenzora a tvůrce zákonů (Albrecht 2012). Nabízela tedy větší pravomoci, ale nedůvěra al-Azharu vůči konkrétním záměrům Muslimského bratrstva byla silnější.

Ichwáni nebyli liberálové, ale spíše vážaví příznivci umírněné sekularizace společnosti, což prokázali tím, že souhlasili, aby náboženská agenda byla předložena demokraticky zvolenými institucemi k projednání ve veřejném prostoru.

Muslimské bratrstvo – FJP a koptská komunita

V letech 2005–2010 upevnilo své pozice konzervativní křídlo Muslimského bratrstva a výsledkem byla politická platforma Bratrstva z roku 2007. Tehdejší místopředseda Muslimského bratrstva Habíb tvrdil, že rovnost muslimů a nemuslimů byla inspirována harmonií mezi občanstvím a šarí'ou. Ale jeho tvrzení bylo v rozporu s tezí v platformě, podle které je prezidentství vyhrazeno pro muslimy (tj. nikoli křesťany). Po revoluci měli lídři Muslimského bratrstva potřebu připomínat, že sunnitská a egyptská identita je v ohrožení a povinností místních křesťanů i šiitů je být nápomocní, solidární. Strana svobody a spravedlnosti (FJP) se po volbách stala nejsilnější stranou ve vládě i parlamentu a navíc byl do čela státu zvolen její kandidát M. Mursí. Měla zájem o dobré image doma i v zahraničí a v centru pozornosti byly otázka menšin a postoj k ženám. Strana ihned po svém vzniku uznávala rovná práva a povinnosti před zákonem pro všechny občany, včetně Koptů. Přesto FJP, Muslimské bratrstvo i salafisté z an-Núr odmítali přiznat Koptům status menšiny a označovali je pouze za partnery (*šuraká'*) muslimů. Aby strana prokázala dobré úmysly, jmenovala koptského intelektuála Rafíka Habíba do funkce viceprezidenta i místopředsedy FJP. Ve své platformě zdůraznila právo muslimů řídit své náboženské a soukromé záležitosti v souladu se zákony osobního statusu. Muslimské bratrstvo, FJP i salafisté se nebránili eventuálnímu členství křesťanů v jejich stranách, ale odmítali, aby v čele státu ve funkci prezidenta byl Kopt či žena. Koptská církev a různé organizace revoluční mládeže a liberální strany zastupující střední třídu vytvořily během let koalici zaměřenou na dodržování rovnoprávného občanství pro všechny a vystupovaly proti vojenskému a zvláště pak proti islámskému státu. Kopti *a priori* nevěřili v ideu občanského státu odkazujícího se na islám (*dawla madanija bi mardža'ija islámija*), prosazovanou Muslimským bratrstvem a salafisty, kterou chápali spíše jako první etapu na cestě k teokracii. Vůdčí osobnosti Koptů podezírali ministryni zahraničních věcí USA H. Clintonovou, že straní a tajně jedná s Muslimským bratrstvem a salafisty. Také byli přesvědčeni, že podporovala volbu M. Mursího (Desouki 2012). Otázka specifického práva osobního statusu pro křesťany byla zmíněna v článku tři ústavy z roku 2012, připravované a schvalované tehdy většinovými islamisty. Principy křesťanských a židovských zákonů byly hlavním zdrojem legislativy pro stoupence křesťanství a judaismu

v záležitostech týkajících se osobního statusu, náboženských záležitostech a pro jmenování duchovního lídra (The New Constitution of the Arab Republic of Egypt 2012). Konzervativní křídlo Muslimského bratrstva odmítalo nominaci Kopta či ženy na post prezidenta, ale ústava z roku 2012 v článku 134 vymezovala pouze dva předpoklady: věk a občanství, tj. nikoli náboženství, což Kopty i liberály uklidnilo.

Percepce Koptů ve většinové sunnitské společnosti nebyla ideální. Tradičně byli Koptové částí sunnitské většinové společnosti vnímáni jako stoupenci represivního režimu, korupčníci, zednáři, agenti Mosadu či CIA, spiklenci usilující spolu se Západem o zničení islámu. Islamisté nemohli zapomenout, že Koptové otevřeně podpořili převrat a svržení Mursího. Režim se jim odvděčil výstavbou nových kostelů. Na protest proti většinovému islamistickému zastoupení bojkotovali Koptové i účast v komisi pro přípravu ústavy. Koptský velkopodnikatel Sawiris finančně podporoval odboj a mediální kampaň proti Mursímu. Fanatičtí radikální salafisté se mstili a podnikali útoky na koptské svatyně, zvláště po revoluci. Po převratu tato činnost ještě více zesílila.

Represivní opatření režimu proti Muslimskému bratrstvu a FJP

V prosinci 2013 bylo Muslimské bratrstvo označeno za teroristickou organizaci. V srpnu 2014 byla FJP soudně rozpuštěna a zakázána a její finance byly převedeny do státní pokladny. Nadále pokračovalo i zatýkání. Během osmi měsíců roku 2014 vláda rozpustila 342 firem, 1107 občanských společností a 174 škol patřících Muslimskému bratrstvu. Téměř 500 NGOs bylo rozpuštěno v roce 2015. Režim se zmocnil fondů patřících lídrům Muslimského bratrstva na různých úrovních (al-Ichwán tastaqbilu'ám 2015). Zprávy Human Rights Watch a Amnesty International informují, že mezi červencem 2013 a květnem 2014 bylo zatčeno 29 tisíc členů Muslimského bratrstva a zatýkání pokračovalo až do konce roku 2014. V roce 2014 bylo proti členům Muslimského bratrstva a Národní aliance na podporu legitimacy (NASL) vyneseno 1473 rozsudků smrti, z nichž 294 bylo vykonáno. Přísné tresty byly vynášeny proti novinářům, lidskoprávním aktivistům a studentům, což donutilo sedmáct mezinárodních organizací na obranu lidských

práv k sepsání petice žádající Nejvyšší soudní radu, aby nastolila důvěryhodnost soudů a situaci, jaká nastala v únoru 2015. V petici byl zmíněn kolaps justičního systému v Egyptě (Human Rights Organizations Call 2015). Stovky procesů bylo podle zprávy Amnesty International vysoce nespravedlivých a mučení se stalo rutinou (Amnesty International 2015). Egyptská ústava z roku 2014 legalizovala vojenské soudy pro civilisty a Sísí rozšířil jejich působnost na zločiny proti veřejnému, státnímu či „životnímu“ majetku. Zákon z listopadu 2013 o veřejném shromažďování dovolil ministerstvu vnitra zakázat, rozehnat a zatknout protestující poškozující „občanské zájmy“ (Human Rights Watch 2015). Měsíční analytické zprávy Arabské sítě pro informace o lidských právech potvrdily, že Muslimské bratrstvo a NASL uspořádaly nejvíce protestních akcí v Egyptě v roce 2014 (821) a stejný trend byl potvrzen i v roce 2015. Muslimské bratrstvo požadovalo svržení pučistického režimu a návrat svrženého prezidenta Mursího. Prosazovalo trest pro ty, již zabíjeli pokojné demonstranty v srpnu 2013 na náměstích Raba'a al-Adawija a Nahdat Misr. V říjnu 2015 demonstranti vyzývali k bojkotu parlamentních voleb a propuštění zadržovaných. Protestovali proti praktikám armády či policie a hromadným trestům smrti. Občas byly protesty zaměřeny proti hospodářské a sociální politice vlády (ANHRI 2015). Ichwánský liberál A. al-Futúh kritizoval rozhodnutí exekutivy označující Muslimské bratrstvo za teroristickou organizaci, protože takový závažný ortel musí být schválen soudně. Toto administrativní rozhodnutí, společně se zmrazením aktiv, uzavíráním škol a občanských společností podle něj zhatí naděje na politické usmíření. Varoval před radikalizací frustrované mládeže (Hatita 2014a).

Armáda nebyla stoprocentně loajální, protože v srpnu 2015 bylo obviněno 26 důstojníků egyptské armády, že ve spolupráci s dvěma prominentními činiteli Bratrstva chystali převrat a svržení vojenského režimu. Podrobnosti byly utajovány (Bahgat 2015). Rovněž Egyptská policejní akademie od konce roku 2014 propustila několik desítek policejních kadetů, kteří sympatizovali s Muslimským bratrstvem. Egyptské zahraniční byro Muslimského bratrstva v Turecku proto vyzvalo egyptské vojáky, aby se připojili k revoluci a nebyli loajální armádě. Tuto výzvu podpořilo i Muslimské bratrstvo. Prorežimní instituce Dár al-iftá' varovala, že podobné pokusy mohou být souzeny jako velezrada.

Ministerstvo waqfů (náboženských nadací) v čele s ministrem Muchtárem Goma'a (*Džum'a*), známým svou nenávisí k Muslimskému bratrstvu,

vyhlásilo i ideologickou válku. Její součástí měla být očista islámské univerzity al-Azhar od šiřitelů „netolerantního islámu“. Sísí obvinil velkého imáma al-Azharu z neúspěchu při organizování diskuse zaměřené na humanistické ideály, toleranci a sociální spravedlnost. Plná podpora byla dána tzv. „lidovému islámu“, tj. súfijským řádům. Režim si uvědomoval tradiční propojenost al-Azharu s Muslimským bratrstvem, neboť mnoho předních aktivistů Bratrstva byli absolventi al-Azharu. Před převratem se mnoho studentů a absolventů al-Azharu zúčastnilo akcí na podporu vlády a prezidenta Mursího. Režim se snažil posílit kontrolu státu nad učilištěm. Al-Azhar začal ve velkém množství vydávat publikace zaměřené tímto směrem. Dár al-iftá', al-Azhar a ministerstvo waqfů mělo spojit své síly při novém výkladu islámu.

Dalším opatřením byla redistribuce státem licencovaných imámů do mešit, které byly dosud kontrolovány charitativněsociálními organizacemi Muslimského bratrstva (Rahman 2014). Stovkám nelicencovaných imámů byla zakázána činnost. Ministr waqfů Goma'a nařídil i rozpuštění egyptské pobočky Mezinárodní unie muslimských učenců, kterou vede klerik Júsuf al-Karadáví, sympatizant a ideolog Muslimského bratrstva. Dalším krokem bylo monitorování a vyhodnocování projevů imámů a chatíbů v mešitách a maximální omezení nočních modliteb během ramadánu (*taráwih*) (Lambert 2015).

Sádátovy liberální reformy infitáhu doplněné o tvrdou strukturální politiku ERSAP v 70. letech výrazně zhoršily sociální bezpečnost nemalé části populace. Stát přenechal prostor pro poskytování služeb soukromému sektoru a charitám. Muslimské bratrstvo se chopilo výzvy a začalo budovat rozsáhlou síť nemocnic, škol, sirotčinců a hospiců. Bylo to pohodlné řešení pro stát, ale existovalo riziko růstu popularity a politických preferencí islamistů a naopak snižování sympatií vůči režimu a následně i jeho legitimacy. Propad životní úrovně střední třídy v první dekádě 21. století ještě více zvýšil popularitu Muslimského bratrstva, které poskytovalo své služby nejen chudým, ale především střední třídě. Např. před vojenským pučem poskytla Islámská lékařská asociace (IMA) ročně své služby dvěma mil. Egyptanům. IMA ovládala 22 nemocnic a sedm specializovaných center (dialýza, oční a porodní) (Brooke 2015). Speciální lékařské karavany zajišťovaly základní servis v odlehlých oblastech. Nicméně režim po 3. červenci 2013 nejprve oddělil zařízení IMA od Muslimského bratrstva – FJP a poté zmrazil jejich veškerá aktiva. Počátkem roku 2015 přebíral kontrolu nad IMA

a zkonfiskoval veškerá aktiva. Novým ředitelem IMA se stal prorežimní muftí Goma'a, jehož hlavním cílem bylo očistit Egypt od islamistů. Likvidace škol ovládaných Muslimským bratrstvem byla složitější, protože budovy a vybavení patřily často soukromé osobě a nebylo možné je zabavit podle ústavy a platných zákonů. Režim nejprve změnil složení správních rad, a poté byl na základě nové protiteroristické legislativy překonán odpor vlastníků, protože Muslimské bratrstvo bylo v roce 2013 označeno za hrozbu veřejnému pořádku. Konfiskovány byly i salafistické charity: Džam'íja šar'íja a Ansár as-sunna al-muhammadíja. Dotčené školy se mohly v souladu se zákonem odvolat pro přezkum pouze k ministerstvu, které rozhodlo o jejich likvidaci, nikoli k soudu. Komplementární sociální služby, které Muslimské bratrstvo poskytovalo občanům na základě dohody o partnerství se státem, bude složité nahradit. Lze očekávat, že stát nebude schopen tyto služby poskytovat v patřičném rozsahu, kvalitě a cenové dostupnosti. Existuje riziko postupného splývání mainstreamového umírněného islamismu Muslimského bratrstva se salafistickým proudem, který umí charitativní aktivity dobře spojovat s otevřeným bojem se systémem a podlamováním jeho legitimacy, jak dokazovala sociální politika ISIS v Iráku a Sýrii.

Egyptská vláda po převratu zařadila Hamás a jeho vojenské křídlo Brigády Izz ad-Dína al-Kassáma na svůj seznam teroristických organizací stejně jako egyptské Muslimské bratrstvo. Hamás byl obviněn, že se v roce 2011 spolu s Muslimským bratrstvem podílel na přepadení egyptské věznice a na propuštění vězňů Ichwánů. Nejvážnější bylo ale obvinění, že tajně vyzbrojuje džihádisty z Ansár bajt al-Maqdis na Sinaji. Lídři Hamásu velmi ostře odsoudili nelegální převrat v Egyptě. Od poloviny roku 2014 byly uzavřeny egyptské hranice s Gazou v Rafáhu, tj. jediný přechod nekontrolovaný Izraelem. Ten byl po dlouhé době otevřen na dva dny až v únoru 2016. Zasypána byla také většina palestinských tunelů, kudy se do té doby dopravovaly zbraně, munice, potraviny, léky a sloužil také k přechodu lidí do izolované Gazy. Kolem hranic bylo vybudováno bezpečnostní nárazníkové pásmo, přísně kontrolované egyptskou armádou. Egypt od převratu přestal být kontaktním místem, kde se setkávali lídři Hamásu a egyptského Muslimského bratrstva, aby koordinovali svoji činnost, protože by účastníkům hrozilo vězení a represe. Hamás se také rozešel s Asadovým režimem v Sýrii (viz podrobněji kapitolu věnovanou Hamásu) a našel útočiště především v Turecku, Jordánsku a Kataru, které se po převratu staly hlavními

místy setkávání lídrů Hamásu a egyptského Muslimského bratrstva. Další místa schůzek byla i v Evropě, především v Německu, Británii, Francii a Belgii, kde existují též nadace na podporu palestinského hnutí odporu. Nejdůležitější byl Istanbul, kde se nachází zahraniční centrum Muslimského bratrstva a také hlavní kancelář Hamásu (po odchodu z Damašku), vedená Sálehem ar-Rúrím, členem politbyra. Ar-Rúrí a Chálid Mašál navštívili v roce 2015 Saúdskou Arábii, aby jednali o vzájemných vztazích a přimluvili se i za Muslimské bratrstvo. Saúdi měli po nástupu nového panovníka zájem využít Muslimské bratrstvo při zadržování Íránu v Levantě. Rychlé normalizaci vztahů brání vazby Hamásu, potažmo Muslimského bratrstva na Írán a Hizballáh, které jsou klíčové pro palestinský odboj.

Mnozí autoři uváděli, že důvodem neúspěchu vlády Muslimského bratrstva byla i jeho neschopnost získat pro svoje záměry klíčové podnikatelské elity, ovládané vesměs stoupenci Mubáraka. Během rozsáhlé privatizace, především v letech 2005–2008, se vytvořila elita 21 podnikatelských rodin, z nichž každá měla aktiva přesahující sto milionů USD. Mubárakovská podnikatelská elita spolupracovala při rozmnožování zisků s armádou, od které často kupovala armádou zkonfiskované pozemky („v zájmu bezpečnosti“). Podnikatelé sympatizující s Muslimským bratrstvem a podporující jej vlastnili především menší podniky sdružené v podnikatelský svaz, zřízený po vzoru tureckého svazu malých islámských podniků MÜSIAD. Jeho egyptská obdoba se nazývala Egyptská asociace pro rozvoj podnikání (EBDA) a svaz sdružoval asi 600 převážně malých podniků. Byl veden Hasanem Malekem (Roll 2013: 15–16). Právě tento muž, spolu s Chajratem Šáterem (kandidátem na prezidenta), byl označován za nejbohatšího podnikatele nového typu z řad Muslimského bratrstva, který se snaží kopírovat turecký model. Zbožná střední třída, podporovaná státem, zaznamenala v Turecku po nástupu islamistů nebývalý růst. Klíčovým úkolem těchto ichwánských velkopodnikatelů bylo přilákat zahraniční investice a zvednout životní úroveň chudých Egyptanů (Hansen 2012).

Muslimské bratrstvo a vláda FJP se všemožně podbízel velkopodnikatelům mubárakovské éry a chtěly je získat pro své podnikatelské, rozvojové a investiční záměry, což se ale nepovedlo. Mursího reformy v ekonomické oblasti téměř neexistovaly (žádná daňová progresse, minimální zvýšení daně ze mzdy, islámská ekonomika byla zapomenuta). Přesto část těchto elit s podporou SCAF převedla zisky i podnikání do zahraničí. Tyto elity

ignorovaly islamistickou vládu, aby se nezdiskreditovaly do budoucnosti. Rovněž nedůvěřovaly jejím odborným schopnostem a také odsuzovaly plány Muslimského bratrstva v sociální oblasti. Tradiční obchodní elity podporovaly opozici a její kandidáty v prezidentských i parlamentních volbách. Podnikatel Sawiris (Kopt) obětoval značné částky na podporu kampaně Tamarrud proti Muslimskému bratrstvu, Badáwí zase stranu Wafd (Hansen 2012). Vláda a prezident dávali pozor, aby ničím neohrozili podnikatelské impérium armády. Ta mohla nerušeně pokračovat ve svých aktivitách a Muslimské bratrstvo očekávalo, že armáda nebude na oplátku překážet postupné islamizaci společnosti. Tato vize Muslimského bratrstva nenašla patřičnou odezvu a navíc znechutila levici, odbory a levicové liberály a odradila je od spojenectví s islamisty. Muslimské bratrstvo si nepřipouštělo vojenský převrat a Sísího hodnotilo jako důvěryhodného generála. Armáda musela podle jejich představ stát na straně legality a legitimacy. Proto se ani nesnažilo preventivně ratifikovat dohodu s Mezinárodním soudním dvorem, aby se v krajním případě mohlo kam odvolat. Spoléhalo se na to, že USA a obecně Západ nedá zelenou převratu. Neschopnost si racionálně vysvětlit příčiny daného stavu a adekvátně jednat způsobila, že Muslimské bratrstvo se po převratu začalo uchýlovat k různým konspiračním teoriím, podobně jako v 60. letech.

Mubárovská podnikatelská elita nejenže nepodpořila hospodářský program islamistické vlády, ale navíc mobilizovala média k útokům proti Muslimskému bratrstvu. Velká média byla financována N. Sawirisem a M. al-Amínem. Muslimské bratrstvo zase pro své záměry využívalo satelitní kanál MISR 25 a deník *Hurrija wa 'Adála*. Nicméně výměna šéfredaktorů deníků *al-Ahrám*, *al-Achbár* a *al-Džumhúríja* neovlivnila zásadně informační strategii těchto novin, která nebyla příznivě nakloněna Muslimskému bratrstvu. Mediální převaha opozice se projevila především v období těsně před převratem, což hrálo významnou roli a zajistilo úspěšnost ostrakizační kampaně. Po převratu v září 2013 bylo nařízeno rozpuštění Muslimského bratrstva a soud zakázal veškeré aktivity Ichwánů v Egyptě. Byla nařízena konfiskace veškerého majetku vlastněného či pronajatého Muslimským bratrstvem, avšak zákon byl doposud aplikován na asociaci Muslimského bratrstva, a nikoli na jednotlivé podnikatele a jejich majetek. Z důvodu probíhajícího vyšetřování banky pouze zmrazily majetek některým lídrům Muslimského bratrstva.

Vedle protestu organizovaného Muslimským bratrstvem – FJP na náměstí Raba'a al-'Adawíja, které skončilo masakrem protestujících, se rozhořelo také studentské hnutí odporu na vysokých školách. Podle odhadů dosáhl počet demonstrací na školách v září a říjnu 2013 celkem 611 a protestovali i studenti islámského učiliště al-Azhar (Dead End 2013). Protest proti puči byl spojován s konkrétními organizačními a sociálními požadavky studentů.

Egyptská revoluce v regionálním i mezinárodním kontextu

Na Blízkém východě se rozhořel sektářský boj mezi šíitskou koalicí vedenou Íránem a sunnitskou koalicí vedenou královstvím Saúdské Arábie a také Tureckem. Sunnitská koalice byla od 3. června 2013 rozdělena s ohledem na zcela odlišné přístupy k Muslimskému bratrstvu. Spojené arabské emiráty (SAE) a Saúdská Arábie, které byly šokovány mohutným nástupem Muslimského bratrstva v době arabského jara, měly obavy ze šíření revoluce také do Zálivu. Saúdská Arábie podle Wikileaks již na začátku revoluce podporovala Mubáraka jako garanta *statu quo*. Snažila se razantně ovlivnit egyptskou veřejnost a za tímto účelem podplácela novináře. Taktéž zřídila speciální mediální společnost s cílem redukovat negativní stereotypy ve společnosti. Navrhla Muslimskému bratrstvu, že výměnou za propuštění Gamala Mubáraka mu pomohou s převodem nelegálních peněz na konto. Naopak Ch. Šáter z Muslimského bratrstva navrhl saúdskému ministerstvu zahraničí možnost nesoudit představitele armády, pokud Saúdská Arábie přemluví SCAF, aby po přechodném období předal moc civilní vládě (Khater 2015). Rovněž SAE podpořily Šafíka, aby kandidoval na prezidenta proti Mursímu a nedopustil vítězství islamistů. SAE, Saúdská Arábie a Kuvajt si v Egyptě přály raději liberální režim.

SAE i Saúdská Arábie označily Muslimské bratrstvo za teroristickou organizaci a zakázaly její činnost. Finančně i politicky podpořily Sísího a převrat v Egyptě. Donutily Katar, aby přestal finančně podporovat muslimské bratry a vyhnal Ichwány a jejich protagonisty ze země. Po převratu v Egyptě strach z revolučního dominového efektu do značné míry pominul a hrozbou číslo jedna se stal Írán, zvláště poté, co podepsal „jaderný kontrakt“ 5+1 a normalizoval vztahy s USA a EU (Greish 2016). Saúdi poté projevíli

zájem vytvořit širokou protiiránskou koalici zemí společně s Muslimským bratrstvem. V praktické politice to mělo vypadat tak, že Saúdská Arábie aktivně podpoří jemenský Isláh, hlásící se k ideologii Muslimského bratrstva, který se měl stát hlavním spojencem v boji proti zajdíjským hutfům, již byli podporováni Íránem. Podobným spojencem mělo být Muslimské bratrstvo i v Sýrii v boji proti alawitskému režimu a iráčtí Muslimští bratři coby spojenci proti šíitské vládě v Bagdádu. Egyptské Muslimské bratrstvo mělo společně s Hamásem pomáhat vytlačit Hizballáh a Írán ze syrsko-palestinské oblasti, což se ale nezdálo příliš reálné. Koncem roku 2005 přijžděli k velké nelibosti Egypta do Saúdské Arábie představitelé Hamásu, Isláhu a Muslimského bratrstva. Přesto lze říct, že Saúdská Arábie nechtěla dát velký prostor Ichwánům z Egypta a ze Sýrie, které považovala za nejrizikovější.

Tento nový postoj Rijádu zlepšil vztahy Saúdské Arábie a Turecka, které se stalo po převratu v Egyptě spolu s Katarom nejbližším spojencem a ochráncem Muslimského bratrstva na Blízkém východě. Turecké Muslimské bratrstvo bylo vytvořeno v roce 1969 N. Erbakanem a hnutí se nazývalo Millî Görüş. Čerpalo inspiraci od Muslimského bratrstva v Egyptě a jeho ideologů Hasana al-Banná a někdy i Qutba. Druhým pramenem inspirace bylo súfijské hnutí a jeho hlavní představitelé D. Rúmí a Š. Tabrízí. Umírněný charakter tureckého Muslimského bratrstva umožnil jeho pronikání do Evropy, kde egyptsko-turečtí Ichwáni začali dominovat v klíčových ce-loevropských i národních muslimských organizacích. MÜSIAD, svaz „zbožných podnikatelů“, od té doby podporuje projekty Federace islámských organizací v Evropě (FIOE). Členem FIOE je HIKMET, pokládaný za turecké Muslimské bratrstvo. Prezident R. T. Erdogan se pokládal za nástupce Erbakana a usiloval o úzké spojenectví s Muslimským bratrstvem. Turecko se pod vedením Strany spravedlnosti a rozvoje (AKP) stalo modelovým státem pro tuniské, syrské a marocké Muslimské bratrstvo. Po převratu v Egyptě se měnilo Turecko v hlavní politické a informační centrum globální sítě Muslimského bratrstva, i když jeho zájem o podobný status existoval již od roku 2006. Ideovým centrem byla Mezinárodní unie muslimských učenců, vedená Júsuferem Karadávím, která úzce spolupracovala s Uníí Boha (nadace k podpoře Hamásu). Akce globálního Muslimského bratrstva byly financovány ichwánskou nadací IHH provázanou se stranou AKP, která je podporovala (Merley 2011: 15–16).

Na nátlak Saúdské Arábie a zemí Rady pro spolupráci arabských států v Zálivu (GCC) musel Katar v roce 2014 ukončit podporu Muslimského bratrstva a jeho četní přední lídři poté opustili zemi. Následně se Turecko stalo nejen azylovým centrem pro Muslimské bratrstvo, ale základnou, odkud vedli informační a politickou válku proti egyptskému režimu. Cílem bylo maximálně destabilizovat a následně svrhnout pučistický režim Sísího. V Turecku bylo zřízeno zahraniční byro Muslimského bratrstva na čele s jejím předsedou Ahmadem 'Abd ar-Rahmánem. Bezprostředně po převratu v Egyptě v roce 2013 uspořádalo Turecko dvě konference globální sítě Muslimského bratrstva. První se konala 10. července 2013 v Turecku a byla připravena Mezinárodním centrem studií a školení za účasti předních lídrů Muslimského bratrstva z různých zemí. Na základě předložené studie věnované Muslimskému bratrstvu v Egyptě přijala tzv. „strategii trpělivosti“. Ta zahrnovala přípravu informační kampaně, soudní proces s představiteli armády v Egyptě, rozdmýchání konfliktů mezi komunitami, výzvy k občanské neposlušnosti a obsazování klíčových vládních institucí (Abdel Kader 2013). Druhá konference se konala v Lahore a přijala akční plán týkající se situace v Egyptě a jejímu dopadu na Muslimské bratrstvo v dalších zemích. Zabývala se též svobodou pohybu v zemích GCC.

Především informační zdroje ze Zálivu obviňovaly Muslimské bratrstvo z tradičního spojenectví s Íránem, které bylo podepřeno přátelskými vztahy Hasana al-Banná s íránskými a šíitskými kleriky. Po íránské islámské revoluci byly veškeré egyptsko-íránské kontakty přerušeny, ale po egyptské revoluci roku 2011 nastala změna kurzu. Ministr zahraničí Íránu se v letech 2012–2013 třikrát setkal s prezidentem Mursím. Nešlo však o budování určité formy strategické aliance, jelikož Írán spojoval s Muslimským bratrstvem pouze společný odpor proti izraelské okupaci palestinských území a také potřeba Íránu zajistit si klidné logistické zázemí potřebné pro naplnění svých zájmů v levantské oblasti. Írán také odmítl zařadit Muslimské bratrstvo do svého seznamu teroristických organizací a zároveň Egypt projevil určité sympatie vůči Hizballáhu. Na druhé straně neexistoval soulad v otázce budoucnosti režimu Bašára Asada, spojence Íránu, který nebyl přijatelný ani pro egyptské Muslimské bratrstvo. Mursího Egypt si chtěl udržet korektní, pragmatické vztahy s Íránem, ale větší zájem měl o vztahy se zeměmi GCC jakožto potenciálními donory.

V prosinci se v Istanbulu konal sjezd poslanců za FJP. V závěrečné deklaraci stálo, že jakékoli rozhodnutí „pučistického režimu“ bude neplatné. Istanbul byl vyhlášen za místo politického boje egyptského exilového parlamentu (Republic of Turkey Articles of Interest 2015). Turecká islamistická vládnoucí strana AKP se pasovala do role ochránce Muslimského bratrstva, protože sama čelila neustálému tlaku armády. Erdogan si dal do souvislosti protestní akce v Egyptě z 30. června 2013 a protesty na náměstí Taksím, které byly namířeny proti němu a jeho politice (Noval 2014). Turecko si tak chtělo nepochybně kompenzovat neúspěch své politiky v Iráku či Sýrii a nástup Iránu v regionu.

Z Turecka byla vedena informační kampaň proti egyptskému státu zvláště prostřednictvím čtyř televizních kanálů: Rabia (*Rábí'a*), Misr al-An (2015 zastaveno), al-Šarq (řídí A. Núr z Ghad) a Mukemmelin. Cílem byla diskreditace egyptského režimu za porušování lidských práv, narušení spojenectví zemí GCC a Egypta, zhoršení image egyptské armády a vytváření a podpora ohnisek odporu.

Dalším exilovým centrem byl Londýn, což bylo dáno i tím, že Británie až do roku 2012 považovala Muslimské bratrstvo za umírněnou islamistickou organizaci a ponechávala mu prostor k organizování. Muslimská asociace Británie, jež má blízko k Muslimskému bratrstvu, pomáhala státu pacifikovat islamistické radikály v mešitě ve Finsbury Parku. Nicméně po převratu v Egyptě se začaly vztahy komplikovat. Vláda si dala v roce 2014 vypracovat expertní zprávu, na jejímž základě zkoumala vazby Muslimského bratrstva na terorismus. Poněkud vágní závěr neuspokojil ani členy Muslimského bratrstva ani jejich odpůrce. Podle zprávy by „mohlo být členství či přidružení k Muslimskému bratrstvu pokládáno za ukazatel extremismu“. Zpráva dále zmínila, že Muslimské bratrstvo se nikdy nezreklo qutbistického, radikálního názoru na džihád a otevřeně podporuje akce Hamásu. Autoři zprávy konstatovali, že nenašli žádnou aktivitu směřující k budování islámského státu v Británii (Shehata 2016). Zajímavá byla návštěva Sísího v Londýně v listopadu 2015.

Během studené války bylo Muslimské bratrstvo využíváno ze strany USA k zadržování Sovětského svazu, komunismu či radikálního arabského nacionalismu. Spojené státy čas od času zařadily na seznam teroristických organizací některé charity i odbočky Muslimského bratrstva (Hamás), případně osobnosti (Zindání z Isláhu, šajch Karadáví). Nikdy ale nedošlo

k zařazení Muslimského bratrstva na seznam teroristických skupin jako celku. První pokus byl zaznamenán až koncem roku 2015, kdy senátor Ted Cruz navrhl Muslim Brotherhood Terrorist Designation Act. Podle návrhu bylo Muslimské bratrstvo prezentováno jako přímá a velmi vážná hrozba pro bezpečnost země (Schachtel 2015). Proizraelské organizace v USA vedly kampaň proti domnělému otevírání USA vůči Íránu, Muslimskému bratrstvu, Hamásu a Sýrii. Za strůjce této „politiky appeasementu“ byl označován koordinátor Bílého domu pro region MENA Robert Malley. Republikánská opozice kritizovala Obamu za příliš mírnou politiku vůči egyptskému Muslimskému bratrstvu, a to na úkor spojenectví s Izraelem. Obamova administrativa přiznala, že udržovala omezený dialog s Muslimským bratrstvem, protože usilovala o politické a nenásilné řešení krize. První oficiální návštěva delegace Muslimského bratrstva – FJP v USA proběhla v dubnu 2012. Jak potvrdil předchozí postoj k nástupu FIS v Alžírsku či Hamásu v Gaze, USA obecně nepodporovaly nástup islamistů k moci, i když se tak dělo demokratickou parlamentní cestou. Přesto je triumfální vítězství islamistů v Tunisku a Egyptě donutilo pozměnit názor a následný egyptský vojenský převrat v roce 2013 nebyl ze strany USA příliš vítán. USA byly nemile zaskočeny brutalitou bezpečnostních složek využívanou nejen proti Muslimským bratrům, ale i proti liberálům či socialistům. Důkazem bylo rovněž dočasné přerušení americké zahraniční pomoci Egyptu v reakci na převrat. Ta byla ale po roce opět obnovena a na Egypt nebyl uvalen ani žádný sankční režim. Kritiku USA a Západu nadále vyvolávají nespravedlivě vedené hromadné soudní procesy politického charakteru a každodenní rozsáhlé porušování lidských práv a demokratických hodnot. Přesto však mimořádný bezpečnostní význam Egypta v regionu, a to zvláště v období nestability, nutí americkou administrativu, aby obezřetně přistupovala k případným sankcím a dala Egyptu čas.

Tři roky po převratu považovaly USA Sísího režim za spolehlivějšího spojence, než byla svržená islamistická vláda, z několika zásadních důvodů:

- má lepší vztahy s Izraelem než za Mursího;
- je ve válce s ISIS na Sinaji;
- nemá příliš dobré vztahy s Íránem a podporuje boj proti hutijským bojovníkům v Jemenu, podporovaných Íránem;
- je hrází proti pronikání extremistů a teroristů ze Súdánu a Libye a kontroly námořní cestu v Rudém moři.

Také byla oceňována rozsáhlá likvidace tunelů na hranicích s Gazou, kterými Hamás pašoval zbraně, ale též potraviny a léky. Na druhé straně se objevily pochybnosti, zdali země rozdělená na dva nesmiřitelné tábory, sužovaná hroutící se ekonomikou a sociálními problémy, může v neklidném regionu v budoucnosti plnit úlohu bezpečnostního pilíře. Zároveň byly vyjádřeny silné obavy, zda protiústavní svržení zákonně zvoleného prezidenta a následné brutální porušování lidských práv a demokratických svobod neohrozí další možný demokratický rozvoj země a neuvrhne ji do trvalé nestability, či dokonce občanské války. Vystalo dilema, jestli se v zájmu stability a bezpečnosti vzdát možnosti přinutit Egypt, aby dodržoval lidskoprávní standardy a respektoval základní demokratické hodnoty (Trager 2015). Co se týká Ruska, to mělo k Muslimskému bratrstvu velmi negativní postoj, což bylo dáno aktivitami Ichwánů během čečenských válek i jejich tradiční nenávisti vůči jedinému skutečnému spojenci v regionu – Asadově Sýrii. Rusko zařadilo Muslimské bratrstvo na vlastní seznam teroristických organizací. Jeho vztahy s Egyptem se po vojenském převratu výrazně zlepšily, o čemž svědčí uzavřený zbrojní kontrakt, který zároveň mohl být také ruskou reakcí na pozastavení americké vojenské pomoci Egyptu. EU i její jednotlivé země se zdráhaly před arabským jarem navázat přímé styky s Muslimským bratrstvem v důsledku bezpečnostní politiky a opatření pro boj s terorismem. Po revolucích se zájem o dialog zvýšil. Německo v listopadu 2011 rozhodlo o zahájení dialogu s Muslimským bratrstvem a německý ministr Westerwelle uváděl tureckou AKP jako správný model pro islamisty arabského světa (Steinberg 2013: 98–100). Podmínkou pro zahájení dialogu s Muslimským bratrstvem bylo, že jsou Bratři dostatečně silní v dané zemi a nejsou otevřeně nepřátelští vůči Izraeli. Francie naopak nechtěla oficiálně zahájit dialog s Muslimským bratrstvem, včetně velmi umírněných islamistů z tuniské an-Nahdy.

EU obnovila se Sísího režimem vojenskou a bezpečnostní spolupráci. Španělsko udržovalo kontakty s Muslimským bratrstvem a dalšími islamistickými stranami prostřednictvím ambasád a výměn parlamentářů (např. květen 2012 v egyptském parlamentu). V Nizozemsku nebyl o dialog s Muslimským bratrstvem takřka žádný zájem a politický islám byl vnímán v kontextu vnitřních problémů země. Česká vláda se na toto téma příliš nevyjadřovala, ale prezident Miloš Zeman ano. Po návštěvě zemí Zálivu tak zopakoval saúdsko-emirátskou tezi o Muslimském bratrstvu coby hlavním zdroji terorismu (viz úvod této knihy).

EU jako celek praktikovala vůči Egyptu i dalším postrevolučním zemím „soft power“. Poměrně brutální převrat byl nepochybně v rozporu s dlouhodobou politikou EU zaměřenou na stabilitu opírající se o demokracii, lidská práva a právní stát. Východiskem EU se stalo hledání vyvážené a neutrální pozice vůči režimu i opozici. Nejvyšší představitelka EU pro zahraniční a bezpečnostní politiku Catherine Ashtonová jako jediný evropský lídr navštívila svrženého prezidenta Mursího ve vězení. EU oficiálně neodsoudila převrat ani svržení legálně zvoleného prezidenta či násilné rozpuštění parlamentu. Podporovala dialog všech egyptských stran s cílem dosáhnout usmíření a obnovy demokracie.

Shrnutí

Egyptské Muslimské bratrstvo prodělalo během téměř devadesáti let existence nejrůznější fáze legality, ilegality a pololegality, během nichž se radikalizovalo, či naopak deradikalizovalo, štěpilo, či se různými způsoby přizpůsobovalo politickým a společenským podmínkám v Egyptě. Vývoj egyptského Muslimského bratrstva jako by kulminoval právě v uplynulých letech, kdy se organizace v počátečních fázích arabského jara v Egyptě dočkala nejdříve největšího zadostiučinění a formálního podílu na politické moci ve své historii, aby byla vzápětí vojenským převratem sražena do etapy jedné nejtvrdějších perzekucí a nejistoty ohledně dalšího osudu.

Než ale došlo k onomu klíčovému zlomu, který odsunul bratrstvo z výsluní do ilegality, došlo v řadách organizace k *de facto* vnitrostraničkému převratu. Ten proběhl několik měsíců před egyptskou revolucí, vyřadil z klíčových pozic či vyloučil reformisty střední generace a v reakci na to opustilo Muslimské bratrstvo mnoho mladých a schopných osobností, které zakládaly nové strany. Konzervativní vedení v Maktabu al-iršád nebylo schopno dobře komunikovat se sekulární opozicí, což později vedlo k rozkolu jednotné revoluční fronty. Snažilo se řídit také prezidenta Mursího, což vyústilo v zásadní chybná rozhodnutí. Nominováním více kandidátů do voleb i nominací na post prezidenta porušilo Muslimské bratrstvo svůj původní slib, což posílilo nedůvěru sekulárních revolucionářů a stran.

Velkou komplikací se ukázala být spolupráce Muslimského bratrstva se salafisty, kteří od počátku neakceptovali demokratický proces, a tím se

podíleli na zvyšování obav sekulárních sil z dalšího vývoje. Ichwání se ale obávali vzájemné konfrontace, protože by tím ohrozili stabilitu členské základny, jež si nepřála konflikt s radikálními spojenci. Radikální islamisté z Gama'a islámíja poté pro změnu kritizovali Muslimské bratrstvo, že vyjednáváním s režimem posilují jeho legitimitu a důvěryhodnost. Nespolehlivost této opozice potvrdili salafisté z hnutí an-Núr, kteří se během převratu postavili na stranu armády a spolupracovali s režimem.

Egyptská liberální opozice udělala chybu v tom, že vojenský převrat podpořila. Prezident Mursí a vláda předtím neudělali žádný vážnější krok k islamizaci země. Navržená ústava nebyla radikální a podobala se té předchozí mubárakovské, včetně věty „šarí'a jako hlavní zdroj legislativy“ (ačkoli salafisté prosazovali šarí'u jako *jediný* zdroj legislativy). Také současná ústava schválená za Sisiho byla takřka stejná jako ta, která byla přijata za Mursího v roce 2012. Islamisté rovněž souhlasili se zapojením žen a Koptů do politiky (byť odmítali jejich kandidatury na prezidenta). Tento názor byl konzistentní a byl znám již před revolucí, přičemž reformisté Muslimského bratrstva tento krok ostře kritizovali. Neustále se opakující výzvy Ichwánů na potřebu zavedení šarí'y se staly spíše jakousi „mantrou“ Muslimského bratrstva. Ichwání nebyli nikdy schopni jednoznačně vysvětlit, jakým způsobem by měla být šarí'a zaváděna a v jakém rozsahu. Rodinné právo, zákony osobního statusu a často i občanské zákoníky již dnes ve většině islámských zemí vycházejí ze šarí'y (včetně Izraele, kde pro zdejší muslimy platí šarí'atské rodinné právo), ale pouze v několika zemích či regionech jsou praktikovány brutální koranické tresty (*hudúd*) v oblasti trestněprávní. Muslimské bratrstvo několikrát opakovalo, že bude prosazovat šarí'u postupně, po důkladné diskusi a se souhlasem společnosti a nemínilo ani zavádět šarí'atské trestní právo.

Odlíšné nebyly ani základní ekonomické přístupy, protože Muslimské bratrstvo bylo dlouhodobě stoupencem pravicové, liberální ekonomiky s důrazem na posilování arabsko-islámské spolupráce, obchodu a integrace. Nedotknutelnost soukromého majetku a jeho ochrana před konfiskací a zestátňováním byly prioritou. Třídní boj měl být nahrazen harmonií tříd a solidaritou, což ovšem vedlo ke konfliktním vztahům s odborovým hnutím a levicí. Sociální spravedlnost, tak jak je obsažena v programech Muslimského bratrstva, neznamenal sociální revoluci či radikální rovnost v marxistickém pojetí. Islamističtí ekonomové připouštěli omezený

intervencionismus státu (avšak nikoli centrální plánování z dob Násira) v zájmu rozvoje a blahobytu komunity. Stát si měl udržet kontrolu nad strategickými odvětvími a měl dohlížet na spravedlivou soutěž (odmítat monopolizaci). Dotační politika měla být plošně odbourávána a nahrazena adresným zakátovým solidárním systémem. Ani boj proti korupci a klientelismu ve státním a soukromém sektoru, zdůrazňovaný v programech Muslimského bratrstva a jeho vlád, nebyl veden důsledně, jak mnozí očekávali. Navíc Muslimské bratrstvo poté, co se dostalo k moci, ve veřejném zájmu pragmaticky ustupovalo z programových prohlášení. Například tradiční odpor a kritika nadnárodních ekonomických institucí jim nebránila, aby jednali o možném úvěru s Mezinárodním měnovým fondem. Také odpor vůči Izraeli se po nástupu jejich vlády nepromítl do požadavku na zrušení izraelsko-egyptských dohod. Egyptští Muslimští bratři mohli navíc pro Izrael znamenat lepší komunikační kanál či účinnějšího nátlakového prostředníka na Hamás.

Hlavní příčinou vojenského převratu nebyly ani tak ideologické rozpory jako spíše nedůvěra obou protichůdných stran vyplývající z odlišných zájmů. V případě SCAF (Nejvyššího vedení armádních sil), armády, policie a hospodářských magnátů Mubárakovy éry existovaly obavy, že islamisté dříve či později naruší jejich hospodářská privilegia a výsadní mocenské postavení, jako se stalo např. v Turecku. Naproti tomu islamisté měli strach z kontrarevolučního převratu a návratu do éry represí, ilegality, kdy nemohli realizovat svůj program. Rozpuštění parlamentu v roce 2012 přesvědčilo Muslimské bratrstvo, že SCAF a nereformovaná soudní moc nikdy nepřipustí jejich vládu a bude usilovat o převrat. Snaha o rychlé prosazení ústavy a posílení pravomocí prezidenta byla zřejmě nepromyšlenou obranou reakcí.

Muslimské bratrstvo učinilo mnoho zásadních chyb, které způsobily postupné opadání sympatií různých segmentů společnosti. Fatální chybou bylo, že nedokázalo získat důvěru liberální, nacionalistické i levicové opozice. Ta nesouhlasila s novou ústavou (ani její přípravou) a především s ústavní deklarací prezidenta z listopadu 2012, v níž si dočasně přisvojilo některé významné pravomoci. Jeho rozhodnutí nemohla být zpochybněna soudní mocí. Hnutí 6. dubna chtělo očistit revoluci od autoritativních prvků a dát jí původní, skutečně demokratický charakter. Muslimské bratrstvo se vyhýbalo konfliktu s armádou a SCAF, a proto nikdy nepožadovalo civilní

kontrolu armády, jak prosazovala část sekulární opozice a mladí reformisté Muslimského bratrstva. V září 2013 vzniklo nové hnutí – Cesta revoluční fronty, které označilo Muslimské bratrstvo i vojenský režim za dvě formy reakce a prosazovalo splnění všech původních cílů revoluce z 25. ledna 2011. Odboráře zase popudilo odmítnutí návrhu zákona, který by garantoval právo na vytvoření nezávislých odborů Muslimským bratrstvem i Mursího vládou. Tradiční tendencí islamistů bylo dostat tuto preferenční doménu pod svoji kontrolu. Mnozí zástupci odborů tak neviděli rozdíl mezi Mubárákovou a Mursího vládou.

Muslimské bratrstvo se chopilo moci v době, kdy nebyly provedeny reformy armády, bezpečnostních sil ani soudní moci. Na straně Muslimského bratrstva nebyla ani státní byrokracie, která byla mnohdy neviditelným předivem patrimoniálních vztahů propojena s bývalým režimem. V čele velkých zprivatizovaných průmyslových podniků, které tvořily páteř ekonomiky, stála promubárárovská elita, jež byla schopna financovat antiislamistickou opozici i mediální kampaň proti Muslimskému bratrstvu. Cílem této „*status quo* koalice“ bylo vyvolat nespokojenost veřejnosti s bezpečnostní situací a se zhoršením ekonomickosociální situace. Kampaň zabrala, protože byla podpořena reálnou zhoršující se situací ve státě, která ale nebyla vždy spojena s diletantismem vlády. Prezident, podporovaný parlamentem, neměl šanci zvítězit nad tímto konglomerátem sil reprezentujícím tzv. „*deep state*“, pokud nezískal na svoji stranu rozhodující část veřejnosti a opozice.

Muslimské bratrstvo nemělo žádné zkušenosti s vládnutím na centrální ani lokální úrovni. Ani nemělo své úředníky, které by koptovalo do klíčových pozic se záměrem eliminovat tlaky a manipulaci byrokratického aparátu, většinou málo sympatizujícího s revolučními aktivisty. Disponovalo pouze zkušenostmi z charitativní a sociální činnosti. Reforma státních institucí, větší transparentnost a odbourání korupce nemohly být realizovány v krátkém čase.

Prezident a vláda Muslimského bratrstva nebyli schopni se jasně vymezit proti stoupencům starého režimu. Nepodařilo se jim omezit hrozbou korupci, přestože to Muslimské bratrstvo slíbilo, a ani aktéři krvavých représí z řad policie nebyli potrestáni. Ichwání si zajišťovali sociální podporu poukazem na potřebnou islamizaci společnosti, ale tento postoj měl negativní dopad na percepce liberálů, kteří vstoupili do aliance s Národní

frontou záchrany v listopadu 2012, společně s promubárárovskou elitou a armádou. Fakt, že Mursí chtěl obejít státní správu a využívat vlastní mocenské struktury, jimi byl označeno za klientelismus. K protestnímu hnutí se připojila levice, odbory, liberálové i idealističtí revolucionáři bez ohledu na zájmy a ideologii. Protesty přerostly v pouliční válku, při níž byly pod dohledem mubárárovské policie ničeny úřadovny Muslimského bratrstva.

Významný vliv měl zkreslený obraz vůdce převratu Sísího, jehož část levicové, násiristické opozice a rovněž odborářů považovala za „druhého Násira“ a vojenský puč vnímali jako „dílo nových Svobodných důstojníků“, kteří měli napravit chyby neschopné vlády a prezidenta. Ukázalo se, že obyvatelstvo bylo vyčerpáno nestabilní situací a většina volila stabilitu před prohlubováním revoluce a společenské polarizace i za cenu restaurace vojáky kontrolované diktatury. Ethar Katatneyová, redaktorka katarské televize al-Džazíra, která zavítala na pozvání české sítě Nadace Anny Lindhové v roce 2015 do Prahy, na svých přednáškách vyjádřila údiv nad rychlostí, s jakou Egyptané, kteří volili Muslimské bratrstvo a provolávali slávu Mursímu, změnili během několika týdnů po převratu názor a adorovali Sísího coby budoucího zachránce Egypta. Očekávali od Muslimského bratrstva rychlé změny k lepšímu, které se nedostavily, a tak hledali alternativu. Našli ji opět v „osvědčené“ armádě. Revoluce v Egyptě zřejmě postrádala „jakobínské období“, které by rozmetalo základy minulého režimu, což bylo dáno i tím, že hegemonem revoluce se stalo Muslimské bratrstvo s gradua-listickým programem reforem. Egyptští Ichwání se tak paradoxně stali obětí vlastní snahy o umírněnou politiku. Na druhé straně, egyptská armáda a s ní spojené elity takovéto „zábrany“ rozhodně neměly.